

PEDAGÓGUSOKNAK PRESBITEREKTŐL

Karácsony Sándor
LECKÉK A LECKÉRŐL

A borítóképen: Karácsony Sándor Rózsatéri Református Általános Iskola
6. osztály, Budapest XIX. kerület

PEDAGÓGUSOKNAK PRESBITEREKTŐL

Leckék a leckéről
Írta: Karácsony Sándor

Kiadó:

A Magyar Református Presbiteri Szövetség

A jogutódok:

Dr. Karácsony Mária, 1111 Budapest, Karinthy Frigyes út 18. és
Magóné Karácsony Erzsébet, 1117 Budapest, Körössy József utca 12.
engedélyével

Negyedik kiadás

Felelős kiadó:

dr. Viczián Miklós
a Magyar Református Presbiteri Szövetség
elnöke

PEDAGÓGUSOKNAK PRESBITEREKTŐL

Kedves Pedagógus Barátaink!

Mi, református presbiterek szeretettel és tisztelettel köszöntjük Önöket!

A Templom és Iskola a református lélekben összetartozik. A történelem folyamán templomaink mellett mindig „kinőtt” egy iskola is. A település tanítója nagy tiszteletnek és megbecsülésnek örvendett. Legtöbbször kántor-tanító volt, aki a templomban is szolgált. Ha ez ma már nem is általános, a református lélek mindig imádságaiban hordozta, hordozza a helység pedagógusait, mert tudta és tudja, hogy az ország jövője, a családok békéje, a másik ember iránti szeretet gyakorlata, a családokban és a tanítók szívében van elrejtve. Amikor a pedagógus becsukja az osztály ajtáját és megkezdődik a tanítás, attól kezdve ő az ország egyik legfontosabb munkása. Ebben a felelősségteljes szolgálatban egyben Isten munkatársa is lehet. Ehhez a legszebb hivatáshoz fogadják áldáskérő jókívánásainkat.

A Református Gyülekezet képviselőjében a Presbitérium pedagógusnap alkalmából ezzel a kiadvánnyal is szeretné tiszteletét és szeretetét kifejezni, és átölelni egyen-egyenként a pedagógusainkat.

Megköszönni fáradozásukat, gyermekeink iránti szeretetüket.

A sok-sok egykori tanító néni, tanító bácsi gondolatban elénk jön, akik a betűvetéstől, a különböző ismereteiken át az igaz emberségre tanítottak bennünket.

*Istennek köszönjük áldozatos életüket és a Szentírásból idézett áldással
(Mózes IV. könyve 24–26.versek) köszöntjük Önöket.*

***Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg téged!
Ragyogtassa rád orcáját az Úr, és könyörüljön rajtad!
Fordítsa feléd orcáját az Úr, és adjon neked békességet!
Ámen***

Engedjenek meg még két meghatározó rövid vallástételt magunkról. Egyik a hitvallásunk a Heidelbergi Káté első kérdés-felelete, másik pedig egy bibliai versben tömörített Evangélium, Örömhír, tulajdonképpen a Biblia „dióhéjban”. Ezek a mi kincseink, ezeket tudjuk, hisszük és tanítjuk és tanításra ajánljuk.

Mi életedben és halálodban egyetlen vigasztalásod?

Az, hogy testestől-lelkestől – akár élek, akár halok – nem önmagamé, hanem az én hűséges Uramnak és Megváltómnak, Jézus Krisztusnak a tulajdona vagyok. Ő drága vérével minden bűnömért maradéktalanul megfizetett, és az ördög hatalmából megszabadított.

Úgy megőriz, hogy mennyei Atyám akarata nélkül egy hajszál se hullhat le fejemről, sőt mindennek üdvösségemre kell szolgálnia. Ezért Szentlelkével bizonyosságot ad örök életemről, és szív szerint hajlandóvá és készvé tesz arra, hogy szüntelenül neki éljek.

A Biblia legtöbbet idézett Igéje pedig így hangzik:
„Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.”
 (János evangéliuma 3,16)

Ezt a kis füzetet szeretettel ajándékozzuk
 a 2017. évi pedagógus napon

.....
 (név)

.....
 (tantárgy)

tanítónak,/tanítónőnek, tanárnak/tanárnőnek, óvónőnek.

REMÉNYIK SÁNDOR

Templom és iskola

*Ti nem akartok semmi rosszat,
Isten a tanútok reá.
De nincsen, aki köztetek
E szent harcot ne állaná.
Ebhez Isten mindannyitoknak
Vitathatatlan jogot ad:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten ígését magyarul?!
S gyermekeketek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*E templom s iskola között
Futkostam én is egykoron,
S hűtöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom.
Azóta hányszor éltem át ott
Lelkem zsenge tavasz-korát!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*A koldusnak, a páriának,
A jöttmentnek is van joga
Istenéhez apái módján
És nyelvén fohászkodnia.
Csak nektek ajánlgatják templomul
Az útszélét s az égbolt sátorát?
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

*Kicsi fehér templomotokba
Most minden erők tömörülnek.
Kicsi fehér templom-padokba
A holtak is mellétek ülnek.
A nagyapáink, nagyanyáink,
Szemükbe biztatás vagy vád:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!*

LECKÉK A LECKÉRŐL

A *Leckék a leckéről* könyv formában először 1931-ben Az *Erő* kiadásában jelent meg. Az egyes fejezetek tartalmi összefoglalóit a szerző a mű elejére tette *Tartalom* címmel. Az eredeti kiadáshoz hűen szerepeltetjük mi is elől.

TARTALOM

- ELSŐ LECKE 9
Négy praktikus tanács
 Ne muszájból és ne vakon! Felaprózva, de nem elaprózva! Összefüggésben az életünkkel. A magunk egyéni módszere szerint.
- MÁSODIK LECKE 13
A keresztretjtvény tanulságai
 Igaza van a keresztretjtvénynek: tudatlanok vagyunk, feledékenyek és lusták. Hazudik a keresztretjtvény: nem az az igazi műveltség, amit annak hirdet és a tudnivalóink világában nem a függőleges sorok a vízszintesek „próbái”.
- HARMADIK LECKE 15
A számok világa
 Gyakorlat teszi a mestert. Egészséges bizalmatlanság önmagunk és eredményeink iránt. Az élet tele van számpéldákkal. Teremtsünk rendet számadataink között és ne felejtjük el nyomban a „műveletek” után a „végeredményt”.
- NEGYEDIK LECKE 18
Hogy osztunk közönséges törtet közönséges törttel?
 Mennyi háromnegyednek a kétharmada? Utazás Földesről Debrecenbe Szováton keresztül. Rázzuk le a tízes számrendszer rabigáját! Hogy jut el az ember a törtektől az arányokig, azaz hogy kell számtanból „továbbmenni”?
- ÖTÖDIK LECKE 21
A geográfiai csecsemő
 Kétségbeesett kaparászás a „nagyterkép”-nél. A „nagy” Szolnok megye és a „kis” India. Kalandok Ausztriában, Valparaiso körül és a hinduval. A hatos villamos és a geográfiai érzék híja. Önkéntes úr „tájékozódik” a terepen. Ima Burmáért. Ki az a Nagy János és mi az a fényév? Bologna, Eger és a szegedi tanyák. Az időjárás, az öreg kocsis és az izobár vonalak. Izokrón vonalak és gyalogló magyarok. Szörnyű emlék a háborúból.

HATODIK LECKE 28

Az Északnyugati Felföld

Hogy kell a leckét megemészteni? Térkép a valóságban, valóság a térképen. Geológiai lecke a tejes lábas mellett. Isten barnazöld térképe és az embercsinálta tarka térkép. Az engedelmes ember kistérképei Isten földrajzi rejtvényeit próbálják megfejteni. A Sajó és a Vág. Pöstyén és a határsorompó intelmei magyar diákok számára.

HETEDIK LECKE 30

A kétféle szilva

Az ennivaló meg a tanulnivaló szilva azonosak. Miről ismerni fel télvíz idején a körtefát? Tapasztalatgyűjtés a természetben. Hogy kell a szekrényt rendezni és hogy a gyűjtött tapasztalatokat. Létünk titokzatos nagy rejtelve. Kémiai törvények az élet mélyén. A földkerekség és lakosai. Az ember és lakótársai.

NYOLCADIK LECKE 35

Sprechen Sie deutsch?

Kassa és Cassa. Josef Schneider a vonaton, a kaszárnya előtt és az innsbrucki színház első emeleti páholyában. A nyelvtanulás sikerének titka a szándék komolyságában rejlik. Ahogy a kisgyerekek rajzolnak, úgy gügyögünk eleinte idegen nyelveken. Beszéljünk, ha beszélni akarunk megtanulni. Hogy kell az alkalmakat keresni és üstökön ragadni?

KILENCEDIK LECKE 40

Százezer szó módszere: németül egy életen keresztül.

A hályogkovács esete és a néma diákoké. Hogy lehet a derdiedas-t megtanulni? A perfectum, a haben és a sein. Mi az a mondatszedet? Egy eset, mikor nem bűn „fordítás”-ból fordítani. Nagyon sok német szónak „izé” az első jelentése.

TIZEDIK LECKE 47

Mivel látja a nádorispán Toldit?

Laci és az elemek. Gyuszi és a tékozló fiú. Miki és a mártírium. Pista és az eszközhatározó. Üres fogalmak, tarka képek, eleven szavak. Mire való a nyelvten? Hogyan lehet látni lelki szemmel?

TIZENEGYEDIK LECKE 53

Miért nem szokás hittanból megbukni?

József mondása: Ti rosszat akartatok, Isten jóra fordította. Mit jelent *tudni* és mit jelent *hinni*? Jó és gonosztudásának fája. Hagyd abba a Babel tornya építését. Isten kegyelme végtelen, Krisztus váltsága elégséges, a Szentlélek ereje ajándék, akár hiszed, akár nem.

TIZENKETTEDIK LECKE 57

Az egésznek summája ez

Néhány szó a nem elsőosztályos olvasónak. Mire való a számten, földrajz, természetrajz, idegen nyelv, anyanyelv, hittan? Búcsúvétel az elsőosztályos olvasóktól.

ELSŐ LECKE

Négy praktikus tanács

■ A rend kedvéért feltételezzük, hogy valamennyien elsősök vagytok. Most kezditek középiskolás pályátokat. Gyertek, kezdjük egészen előlről és kezdjük együtt. Előljáróba fogadjatok el tőlünk egynéhány jó tanácsot; ezek a jó tanácsok minden tantárgy tanulása közben érvényesek és hasznosak lesznek számotokra.

Legelső tanácsunk: *Ne muszájból és ne vakon* tanuljatok. Itt van, teszem azt a latin, vagy a német, vagy számtanból a közönséges törtek. A legtöbb gyerek réme mindegyik, mert unalmas, nem veszi semmi hasznát, nagyon nehéz, sok a lecke belőle, stb., stb. Ezek a legtöbbször hallható panaszok. Igen ám, de a legtöbb diák csak azért tanulja a fenti tárgyakat, mert muszáj. Vagy azért, mert nem sokat törte a fejét rajta, mire kell ez neki. Beletörődött. Lecke és pont. Amíg kell, az eszemben tartom, ha már nem szükséges, elfelejtem. Te ne utánozd az én kis barátomat, Emilt, aki szerint a latint azért kell tanulni, mert az orvosoknak latinul kell írni a recepteket. Ő az apja birtokát fogja átvenni, ha megnő. Ezek szerint tehát csak szívességből tanul latinul, a leendő orvosok kedvéért. Németül meg azért tanul, hogy hátha egyszer kikerül németek közé, milyen jó lesz, tud velük beszélni. Nagyszerű. És hátha nem kerül ki, akkor mi lesz? Másodszor. Ha kikerül, mondjuk egy fél esztendőre, akkor is érdemes volt azért a fél esztendőért annyit kínlódní a derdiedas-szal? Harmadszor. Biztos, egészen biztos az, hogy a nyolcadikosok már meglehetősen tudnak németül? Megértik, ha született német szóba áll velük? Ők maguk könnyen ki tudják magukat fejezni német nyelven? Hallottál már ilyen nyolcadikost? Vagy – hát – hogy is áll ez a dolog tulajdonképpen? Az olyan elsőst se nagyon irigylem, akinek azt mondta valami ismerős mérnök úr, vagy esetleg a tulajdon Guszti bátyja, hogy ő – már t. i. mérnök úr, vagy Guszti bácsi – azóta se osztott közönséges törtet közönséges törttel, mióta kikerült a gimnáziumból. Borzasztó lehet olyat tanulni, amiről előre tudja az ember, hogy semmire sem lesz jó.

Te ne azért tanulj latinul, németül, közönséges törtekkel bánni, mert muszáj, vagy, mert bánod is te, „neked nyóc”, hanem csak azért és csak

akkor, ha és mert – érdekes latinul tudni, németül beszélni, törtet törttel osztani, meg minden, amit középiskolában tanulunk.

Két mondanivalód lehet erre, bevallom. Bevallom azt is, hogy mind a kettőre egyformán nehéz válaszolnom. Mondhatod ezt is, lehet, hogy érdekes, de engem nem érdekel. Kérdezheted másfelől azt is: de hát mi érdekesség van akár az egyikben, akár a másikban? Egy futballmeccs sokkal érdekesebb.

Nem tudok neked mit mondani, mert a latinban is, a németben is, a számtanban is ezerféle érdekesség rejlik, és nem tudhatom, hogy téged, éppen téged mi érdekel. Erre magadnak kell rájönnöd apródonkint. De meg nem is volna diákos, ha a te dolgodat velem végeztetnéd el. Én csak arra kérlek: ne higgy senkinek, magadnak se higgy, ha azt kellene elhinned, hogy az iskolában nem neked való dolgokat tanítanak. Első tanácsom ennek következtében így hangzik: *Csak akkor tanuld meg a leckédet, ha már érdekel.* (De nehogy azt olvassa valaki a fejemre, hogy én a leckéd ellen akarlak lázítani, hozzáteszem mindjárt: nincs unalmas lecke. Ha tehát téged mégis valami untat, ne nyugodj addig, míg valami érdekességet nem fedezel fel rajta. Igaz, el ne felejtsem. Ne úgy fogj hozzá, hogy: no, tudom Istenem, hogy száz évig se találok rajta semmi érdekest, hanem úgy, ahogy rejtvényt szoktál fejteni: egész bizonyosan van benne érdekes, csak még én nem látom, hogy mi. De biztosra megyek, tehát okvetlenül meg fogom találni.)

Második tanácsom: *aprózd fel, de ne aprózd el a tanulnivalódat.* Nagyon kevés diák ért hozzá, mondhatom. Még a jó diák se mind, éppen ezért sok jó diák csak nagy erőfeszítések árán tud nyolc-kilenc évig, mindvégig jó diák maradni. Pedig olyan egyszerű a titok nyitja. Valóságos Kolumbusz tojása.

Ott van a baj, hogy holnap p. o. (*példának okáért*) öt különböző órátok lesz, tehát ötféle leckétek van. Mind az öt töredék. Egyiknek a másikhoz semmi köze. Így nem lehet tanulni. Csak egyfélét tanuljatok!

Persze ezalatt sem azt kell érteni, hogy holnapra csak számtanból készülök, holnaputánra meg csak természetrajzból. Hiszen akkor apródonkint mindenből beszekundázhatnék s lenne otthon nemulass intőrovó konferenciák után. Nem, nem. Egészen mást kell alatta érteni. Ezt, ni.

A német főnevek erős ragozása nem érdekes. Németül tanulni ellenben érdekes. Viszont németül nem lehet jól megtanulni az erős ragozás nélkül. Ebből pedig az következik, hogy ne az erős ragozást tanuljuk akkor sem, ha

éppen arra került a sor német tanulmányaink közben, hanem mindig, minden alkalommal: németül tanuljunk. Ugyanígy egy másik téren: ne a növények különböző terméseit tanuljuk, hanem a természetet iparkodjunk mindig mennél alaposabban és részletesebben megismerni.

Elismered, hogy így sokkal érdekesebb tanulni? Örülök neki, de mindjárt kérdezek is valami tőled. Átforgattad rögtön, ahogy megkaptad, a tankönyveidet mind? Átnézted jól a tartalomjegyzéküket? Tudod, mi mindent fogtok tanulni az idén? Hát az értesítőt átforgattad-e jól? Tudod-e, mi lesz az idei tanulmányaidnak folytatása jövőre, azután egész az érettségiig vagy a képesítőig? Gondolkoztál-e rajta: mi az összefüggés az egyes tantárgyak között? El ne mulaszd ezt megcselekedni még most, szeptemberben.

Harmadik tanácsunk ezek után önként adódik. Ha érdekel a tanulni-valód és megszoktad az egyes leckedarabokat összefüggésbe hozni egymással, lassanként második természeteddé válik *kulcsnak* tekinteni a tudományodat: a saját életed, a magad kis világa magyarázatának, megfejtésének. Vagy dísznek tekinted egy részét annak, amit tudsz, a magad élete, a magad világa feldíszítésére, kedvesebbé tételére. Szóval minduntalan összefüggésbe hozod a tanultakat az étleteddel.

Például. Tanultam a természetrajzban, hányfélek lehetnek a növények levelei. Akármilyen hiánytalanul fel tudom sorolni valamennyit, ez eddig csak lecke. De ha kimegyek a kertünkbe, vagy ha olyan nincs, mondjuk Pesten, kirándulok a Hűvösvölgybe és egy csomó füvet, fát megnézek, hogy milyen a levelük, vagy csinálok egy nagy levélgyűjteményt, az már több mint lecke, az már az élet, mert a kertünk is, a Hűvösvölgy is a valóságos élet egyik valóságos darabja.

Másik példa. Annak, hogy az egész Himnuszt megtanultam könyv nélkül, semmi haszna nincs. De a vázának sincs semmi haszna, ami az ebédlőasztalon szokott állni. Csak szép. Jó, hogy ott van, kedvesebb, barátságosabb tőle az ebédlő. Esténként, mikor még nem gyújtottak lámpát, mozira meg nincsen pénzünk, olyan jó a dívány sarkába kuporodni s látni, mikor az üldözött búvik és egy kard utána nyúlik a barlang nyílásán...Akárcsak a moziban. A rímek is olyan szép hibátlanok: felélé... A ritmusát is olyan jó pattogatni, olyan, mint a katonazene messziről.

Vagy tudomisény, neked mi tetszik rajta. Én annakidején elővettem egy rossz esernyőnyelet, amelyiken gömb volt, mint a katonakarmester buzogányán és fel s alá járva a szobában, mozgattam, ahogy mondtam: Bújt

az üldö – zött s felé – kard nyúlt barlang – jában – szertenézett s – nem lelé – honját a ha – zában...

És ez volna negyedik és utolsó tanácsom. Nekem így volt legkönnyebb, legérdekesebb, hát így csináltam. Te is keresd meg, hogy a legkönnyebb, hogy legérdekesebb tanulnod s úgy tanulj. Mert ez aztán már igazán egyéni gusztus dolga. Egyik diák emígy, a másik amúgy szokta vagy szereti megtanulni pl. az idegen szókat, de egészen bizonyosan van egy mód, ahogy kinek-kinek legjobb, leggazdaságosabb volna csinálni (és nem biztos, hogy te már rátaláltál a magad sütötte módszerre. Hát keresd!).

MÁSODIK LECKE

A keresztretjvény tanulságai

■ Még egy utolsó „általános” jó tanács, mielőtt a részletekre térnék. Szeretsz-e keresztretjvényt fejteni? Gondolom, szeretsz, mert sokadmagaddal szoktad gyakorolni mostanában. Izgatón érdekes, hogyan telnek meg a kockák felülről lefelé, és vízszintesen egyaránt – apródonkint. De viszont egy kicsit unalmas és bosszantó is minduntalan a lexikonhoz vagy az öregebbekhez szaladgálni egy kis kisegítésért, mi lehet ez: „ékezet nélkül utca – idegen nyelven”, vagy: „az Egyesült Államok egyik nyugati állama”, stb.

Úgy volna „vice” keresztretjvényt fejteni, ha az ember együltőhelyében, egy kis gondolkozás árán maga erejéből beírhatná a feleleteket a kockába, s függőlegesen és vízszintesen is csak a végén próbaképpen olvasná el a sorokat, hogy csakugyan nem tévedett-e hát valahol.

Nos, a keresztretjvény nagyon hasznos eszközzé válhatik a kezekben tanulás közben, ha jól megtanulsz vele bánni. De nagyon vigyázz rá, különben a fejedre nő és a nyakadra ül. Segítek neked és mesélek egyet-mást róla. Leleplezem.

Mindenekelőtt legelőször: bizony vannak a keresztretjvénynek igen sokszor nagyon bolond kérdései is. Ezeket nem szégyen nem tudni. Hogy melyek azok? Nagyon könnyen megállapíthatod (persze csak saját magadra érvényes mértékben). Az ember mindig tudja, még ha nem is jut eszébe, hogy ki lehet az a „nagy olasz költő”, hogy kellene-e, illenék-e neki akár kapásból is, tehát nagyon jól ismernie ezt a nevet. Ha ilyet kérdez a keresztretjvény, okosan teszi, legalább – ha nem jövök rá hosszabb fejtörés után sem – elszégyellem magam, utánanézek, vagy megkérdézem, és nem felejttem el többet csakazértsem. Akkor is igaza van a keresztretjvénynek, ha nem a tudatlanságomat, vagy a feledékenységemet pellengérezi ki, hanem a lustaságomat. Nagyon sok olyan tudnivaló van ugyanis, amit nekem még talán nem kellene az iskolából tudnom, mert még eddig nem volt róla szó egyik tantárgy keretében sem, de mégis tudnom illenék, mert már régóta érdekel, kíváncsi vagyok rá, csak lusta voltam utánajárni. Csupa jó, hogy a kíváncsiskodó vízszintes vagy függőleges sorok eszembe juttatták. Minden más kérdés hiábavalóság a keresztretjvényben, nem nekem való kérdés, vagy – ez is megtörténhetik – egyszerűen bárgyú, ostoba, esetleg kínjában született kérdés.

A keresztretjvénynek ebből az első tulajdonságából az a tanulság, hogy jól teszed, ha a magad ellenőrzésére hetenkint vagy kéthetenkint vagy havonkint megfejtesz egy-egy keresztretjvényt. Van azonban ökelmének egy másik, igen rossz tulajdonsága is s éppen ezért jó, ha az ember kötve hisz neki.

Hazudik az ipse, ez a szerencsétlen tulajdonsága megvan neki sajnos, mióta csak feltalálta a legelső keresztretjvény-készítő. Egyik nagy hazugsága az, hogy művelt embernek lenni annyit jelent, mint tudni azt a sok összevissza, zavaros, összefüggéstelen tudnivalót, amit a függőleges és vízszintes sorok kérdeznek a retjvényfejtőktől. (Ez pontosan ugyanolyan hazugság, mintha megkérném Velencébe utazó barátomat, vigyen el egy csomó ismerősömnek címzett és aláírt levelezőlapot magával s ott dobja bele a postaládába. Hiszen nem az a fontos, hogy Velencéből lapot küldök, hanem az, hogy Velencében jártam. Végigmentem gondolával a Canale Grandén, megcsudáltam kívülről-belülről a Doge-palotát, s több efféle.) A másik hazugsága az a keresztretjvénynek, hogy – szerinte – az ember úgy teremt rendet a sokfajta tudnivaló között, úgy igazodik el tarka összevisszaságukban, hogy a vízszintes sorokat a függőlegesekkel ellenőrzi és vizsont. (Ez az igazság a magoló diákok áligazsága, ők jegyzik meg a tudnivalókat mindig ilyen lehetetlen, nem a dolgok lényegéből folyó, külsőleges módon. Például az öt vonalat és négy közt kottaolvasásnál nem a cédééefgéhácé egyszer s mindenkorra való tudomásulvételével, hanem az ismeretes mondás szerint így: ehetném galuskát holnap délben finomat.) A tudás teljességének a részletei között egész más rend és összefüggés uralkodik.

A keresztretjvénynek ebből a második – fölöttébb veszedelmes – természetéből vizsont az a tanulság, hogy mihelyt könnyűszerrel meg tudod fejteni a keresztretjvényt, szokj le azonnal és lehetőleg gyorsan a megfejtéséről. Amilyen jó erőpróba egy kis diák számára a keresztretjvényfejtés, éppen olyan szégyene egy nagy diáknak, ha még mindig nincs okosabb dolga és nem támadtak különb problémái a vízszintes és függőleges sorok kitöltögetésénél. Neki már sem kedve, sem ideje nem lehet ilyesmire. A keresztretjvény kisdíáknak, vagy olyan felnőttnek való szórakozás, aki nem járt magasabb iskolákat. És azoknak való is. (Pardon. Gyenge diáknak és olyan felnőttnek is való, aki már kiizzadta magából az igazi kultúrát. Még egyszer pardon. Gyenge diák elnevezéssel én nem az elégséges rendűeket illetem, hanem azokat, akik muszájból és hiába járnak iskolába.)

Lássuk ezek után most már a részleteket.

HARMADIK LECKE

A számok világa

■ Bevezetéképpen a *számtanról* szeretnék veletek beszélgetni. Azért éppen a számtanról, mert számtant mindenféle elsősztályos diák tanul, akármilyen iskolába jár. És azért is, mert nagyon sok diák a számtant tartja a legnehezebb tantárgynak.

Feltételezem rólad, hogy megfogadtad eddigi tanácsaimat s most már érdekel a tanulnivalód, tehát a számtan is. Akit a számtan érdekel, úgy van vele, mint aki új radírt, vagy új ceruzát, vagy új bicskát kapott. Mindenképpen faragni, firkálni, gumizni akar vele, mindegy, hogy mit. Adjatok ide nekem sok mindent, de hamar: ki akarom számítani. Nekem hiába beszélsz, hogy így, úgy milyen érdekes, mennyire szereted a számtant, nem hiszem el, ha nem kaptál a nagy szeretettől kiszámítási kényszert.

Ha azonban már ebben benne szenvedsz, beszélhetünk okosan. Mert ez még nem elég, de nem ám. Szeretne az én kis másfél esztendőös fiam is rajzolni a ceruzával, de ha nem tud az istenadta. Ügyefogyott firkálás lesz belőle (de az aztán legalább mindenüvé, különösen a díszkötéses könyvek belső táblájára). Neked is meglehet ez a háromfajta nehézséged még, ha a kedved megvolna is egyébként:

- a) nehezen megy a számolás,
- b) nem tudod, *mit* számíts ki.

(Még a házi és iskolai példákról sem tudod jószerint, hogy mik. Példa – példa, gondolod, hát bizony a példa, mint olyan, sokszor nem is fölöttébb érdekes.)

- c) Nem tudod, *hogyan* kell valamit kiszámítani.

a) Az első nehézség kellemetlen, de nem végzetes. Gyakorlat teszi a mestert. Ha sokat számolsz, elmúlik magától számolásbeli ügyefogyottságod. Legfeljebb azt tedd meg az elején, hogy lassan, gondosan dolgozz. Akkor kevesebb hiba csúszik belé. A „kijött” végeredménnyel szemben légy erősen bizalmatlan egy darabig. Hátha nem helyes, hátha nem annyi, hátha mégis tévedtél, hibáztál valahol. Az összeadandókat p. o. ne csak alulról felfelé futtasd meg, hanem megfordítva is. A műveletek „próbáját” is végezd el, ne csak a műveleteket. Ha nem elég a számolás közben amúgy is

adódó gyakorlatod, a nagy- és kis-egyszeregyet ne hanyagold el, míg „magától” nem megy, zökkenő nélkül, mintha megolajozták volna.

b) A második nehézség már jóval gondot adóbb. Kénytelen vagyok, hogy segítsék neked, mindjárt előljáróban valami nagyon nagyot mondani, úgy fog hangzani, mint valami frázis. Tehát, ha zavarban vagy afelől, mit számíts ki, vedd tudomásul, hogy ez a nagy zavarodottságod a francia elmésség szerint a gazdagság zavarodottsága. Ezen a világon t. i. minden kézzelfoghatót, szemmel láthatót, füllel hallhatót stb., stb. ...ki lehet számítani. Minden, minden érzékkel érzékelhető darabjában ennek a világnak számpéldák rejtőznek.

Ha csak gyakorlatképpen akarsz számolni, csinálj magadnak számpéldákat a mindennapi életedből. Végig mégy a zöldségpiacon, meg nézed a kirakatokat és kiszámítod, mennyibe került a mai ebédetek (beleszámítva, hogy nehezebb, de pontosabb is legyen, a zsírt, a lisztet stb., ami otthonról került, de azért nem volna ingyen, ha véletlenül vásárolni kellett volna). Kiszámíthatod (és igen érdekes tudnivaló, jó, ha kiszámítod), mennyi pénzébe kerülsz szüleidnek egy esztendő alatt, mennyit költöttek rád, mióta a világon vagy, mennyi pengő kigurul a házatok ajtaján, míg végezhetsz és í. t. Mennyibe kerülhet vajon az államnak és az ekléziának, hogy te felsőbb iskolába járhatsz. (Vajon nem több esnék-e rád, mint amennyi tandíjat fizetsz.) Ezer és ezer ilyen „számpéldá”-ból áll az életed és milyen másképp gondolkoznál a világ felől, ha legalább a legfontosabbakat kiszámítanád.

Aztán a végtelen kicsi és a végtelen nagy világ is olyan érdekes számpéldákat és számadatokat rejt magában. Aki p. o. nagyon rövidnek tartja a tízpercet, számítsa ki, aránylag milyen kevés tízperc telt el Jézus Krisztus születése óta, pedig mennyi minden történt azóta. A csillagok világa, Földünk hegyei, folyói és városai, a vasút és hajójáratok, egyes vidékek vagy világrészek termelése és forgalma temérdek érdekes, számokban kifejezhető tudnivalót ígér. Hát még a trianoni béke a maga véres, vonagló, fájdalmas statisztikai adataival, súlyos, nehéz számaival, amit még majd nektek is fizetnetek kell, ha felcseperedtek.

Nem, nem lehet azt ilyen szűkre szabott helyen még sejtetni sem, mennyi minden kiszámítani vagy tudomásul venni valód van a számok világában. És még kevésbé lehet előre elképzeltetni, milyen érdekes, izgató és mulattató a számok világa, ha beljebb merészkedik az ember, s nemcsak holmi kis hasadékon kukucskál befelé hébe-hóba. Próbáld meg, majd meglátod.

c) Arra a nehézségre, hogy kell kiszámítani a kiszámítnivalókat, csak egyet mondhatok. Sohase hidd el a számpéldáknak, hogy nem lehet kiszámítani őket. Ha a tanár úr adta fel a példát, vagy a számtankönyvedben találd, akkor meg éppenséggel ne hidd, hogy kiszámíthatatlanok. Tanár úr és könyv ugyanis úgy állítja össze a példát, hogy minden szükséges adat benne legyen. Ha pedig magad akarsz kiszámítani bonyolultabb feladatsort (hogy épült fel s mennyibe került a házatok p. o.), akkor meg legfeljebb arról lehet szó, hogy nem jártál jól utána minden szükséges tudnivalónak s pótolnod kell őket még utólag eggyel-mással. Valahányszor tehát nehéz a példa, mindig csak arról van szó mindössze, hogy adós vagy egy kis fejtöréssel. Ezt a kis fejtörést kell elvégezned és már rendben is van minden.

A második tanácsom nem sokkal nehezebb az elsőnél a *hogyan* és *miképpen* kérdésére vonatkozólag. Minden számpéldának két fontos része van. Az adatok és a műveletek. Nagyon sok gyerek azt hiszi, mégpedig egészen rosszul hiszi, hogy a számtan kizárólag a műveletek kedvéért szerepel az iskolában. Számol – mondjuk – a legnagyobb népességű városokkal. Kiszámítja, mennyivel többen laknak Londonban, mint Párisban. Talán jelest is kap a feleletére, mert ügyesen számolt. De ha harmadnap megkérdezed tőle, hányan laknak Londonban, hányan Párisban, még hozzávetőleges pontosságú feleletet sem képes adni. Ez a baj. Ezért unalmas a számtan a legtöbb diák szemében. Számol, számol, de nincs értelme, miért számol, tehát hamarosan beleun a céltalan számolgatásba.

Egészen más lélekkel számol az a diák, aki „ki akarja számítani”, miféle világban él. Komolyabban szólva: számszerűen ismerni akarja maga körül az életet. Annak a szemében minden példának az adatai érdekesek és minden végeredmény egy-egy darab új téglát a maga építette fényes palotához.

Nem azt mondom én ezzel, hogy az igazi jeles számtanista ész nélkül teletömködi a fejét mindenféle haszontalan lim-lom számbeli adattal. Hiszen akkor egyéb se férne bele, nagyon jól tudom. De azt igenis állítom, hogy aki a számtant szereti, az egy esztendő alatt sokkal több számszerű adatra fog emlékezni, mint ma emlékszik. Második tanácsom ennek megfelelőképpen imígyen hangzik: csináljatok rendet a példáitok tarkabarkaságában és ne felejtsetek el azonmód az adatokat és a végeredményt, öt perc múlva már, hogy kiszámítottátok.

NEGYEDIK LECKE

Hogy osztunk közöséges törtet közöséges törttel?

Tegyük fel, hogy éppen a törttel való osztásnál tartotok. Tegyük fel, hogy három példát kell odahaza kiszámítanotok s a három közül az egyik ez: $3/4: 2/3=?$ Tegyük fel végül, hogy jó diák vagy, sohasem szoktál készületlenül menni az iskolába. Nem teketóriázol ennélfogva ezúttal sem sokáig. Ismered a szabályt: törtet törttel úgy osztunk, hogy az osztandót az osztó megfordított értékével megsokszorozzuk. Vagyis, $3 \times 3 = 9$, $2 \times 4 = 8$, végeredmény $9/8$. Hamar beírod a füzetbe a végeredményt s azzal már szaladsz is játszani, ha ez a példa volt az utolsó s tanulás közben a számtant hagytad utoljára.

*

Nem jól van, nem jól van, még akkor sem jól van, ha holnap jelest kapsz a gyors, ügyes, hibátlan feleleteidért. Hallgass ide!

1) Te a szabályt tudod, nem az eljárásmodot. Olyan vagy, mint aki szakácskönyvből főz. Ha elfelejtetted a receptet, mindennek vége, nem jut eszedbe, mit kell csinálni. 2) A társaid, lehet, már most se tudják, mitévők legyenek, pedig nincs kizárva, hogy csak az emlékezőtehetségük gyengébb a tiednél. 3) Bátyád vagy nénéd a megmondhatója, hogy aki a törttel való osztást csak így, gépiesen végezte el elsős korában, mint te, az később az algebra órákon minduntalan megakad a bonyolultabb esetekben. 4) Egy jó barátom akkor jött rá, hogy nem érti, mit miért csinál, ha törttel oszt, mikor kíváncsi és tudnivágyó kisleányok meg akarta magyarázni. Azt állítja (és igaz van), hogy ha elsőosztályos korában nem ész nélkül tanulta volna a számtant, érdekesebbek és könnyebbek lettek volna egész diákéletében a számtanórák.

Mindebből az a tanulság, hogy neked másképpen kell kiszámítani az elébb említett példát, mint 100 diák közül 95 szokta. Gondolj csak eddig közölt jótanácsainkra.

Ha nem vakon alkalmazod a szabályt, mindjárt meg kell hökkened rajta, hogy a végeredmény $9/8$. Hogy lehet ez? Ha háromnegyedet elosztom kétharmaddal, kilencnyolcad jön ki. Háromnegyedben a kétharmad megvan kilencnyolcadkor. Akárhogy forgatom, nem tudom elképzelni jól.

Vagy te el tudod képzelni talán? Kíváncsi vagyok rá, hogy? Hogy van három negyedrészt almám...No jó, ez még megjárja. Egy gerezdet valaki már megevett belőle, elvégre megtörténhetik. De hogy lehetne azt kétharmad rész felé elosztani? Vagy hogy foglaltathatik benne a kétharmad kilencnyolcadszor? Mi az, hogy kétharmad? És hogy értsem azt, hogy kilencnyolcadszor? Ha egyszer, hát azt értem, hogy nem tízszer, nem kétszer, hanem csak egyszer. De hányszor van az, ami kilencnyolcadszor van?

No látod, milyen nyugodtan leírtad az imént, hogy $9/8$. Pedig mennyi gondot okoz, mennyire nem magától értődő, ha az ember egy kicsit eltűnődik rajta.

Szóval: nehéz, úgy-e bár? Hát, ha nehéz, könnyíts rajta! Mit csinálnál, ha zsák búza volna és nehezellenéd? Kiöntened a felét, megpróbálkoznál a megmaradt felével, úgy képezem. Felaprózod az egyszerre nehéz terhet. Aprózd fel ezt is.

Ha nem tudod, hányszor foglaltatik háromnegyed a kétharmadban, ne törd tovább rajta a fejedet. Ne $2/3$ -dal oszd el, ha azt nem tudod, hanem csak 2-vel, az jóval könnyebb. Mindenik negyedrészt kétfelé osztom, mindenikből fele negyedrészt, azaz nyolcadrészt lesz. Azaz: $3/4: 2 = 3/8$.

Most már elővehetjük a másik felét a munkánknak, így okoskodván. Ennyi volna a végeredmény, ha 2-vel akarnék osztani. Én azonban nem kettővel akarok osztani, hanem egy háromszorta kevesebb mennyiséggel, kettőnek a harmadrészeivel. Nyilvánvaló, hogy a végeredmény háromszorta több lesz. (De ha nem nyilvánvaló, gondolkozz rajta egész számokban. Ha 12-őt nem 6-tal osztom, hanem csak harmadrészeivel, 2-vel, nem 2 lesz a végeredmény, hanem 3-szor 2, vagyis 6.) Azaz a mi esetünkben nem $3/8$ lesz a végeredmény, hanem 3-szor annyi, t. i. $9/8$. Csak most már nem gépies szabály eredményeképpen ám, ugyebár?

Az is lehet, hogy egy pillanatra nem világos előtted a végeredmény a törtszámok miatt. Kétszer tudsz valamit venni, de *kilencnyolcadszor* nem. Akkor se nyugodj addig, míg meg nem világosodik előtted. Azt ajánlom például, hogy ne így gondolkozz: háromnegyed osztva kétharmaddal, mert ezt nem lehet megcsinálni. Hanem úgy gondolkozz valahogy (először egész számokkal, ahogy könnyebb): 12 osztva 6-tal, egyenlő 2. Ez azt jelenti tkp., hogy 12 a 6-nak kétszerese, azért 2 a hányados. Nos, ahogy 12 a 6-nak kétszerese, éppúgy valahányszorosa a háromnegyed a kétharmadnak. (Több mint egyszerese és kevesebb mint kétszerese, tehát törtszám.) Vajon hányszorosa. (Tudod már, $9/8$ -szorosa, csak elképzelni nem tudod.) Próbáld elképzelni a valóságban. (Ez lesz az a „magadsütötte” módszer.)

Tegyük fel, hogy Földes község Debrecen városától 36 km-nyire van. (Valóságban nem egészen ennyi, de a kerekszám kedvéért ennyinek veszem.) Közbeesik Szovát község, mondjuk 24 km-nyire Földestől. Ez a 24 km az egész út $2/3$ része. A régi Köteles csárda meg, tegyük fel, 27 km-nyire esik a végponttól s ez a 27 km az egész útnak $3/4$ része. Szovát Kötelestől 3 km . Ez a 3 km az a távolság, amennyivel több az egész út $3/4$ része a $2/3$ részénél. Az a távolság tehát, amennyivel többszöre a $3/4$ a $2/3$ egyszeresénél. (Az imént mondtuk: $2/3$ a $3/4$ -nek több mint egyszerese és kevesebb mint kétszerese.) Ha meg akarjuk mondani pontosan, hányszorosra, megmondhatjuk, törtszám alakjában. Szerencsés helyzetben vagyunk, mert a 3 km a 24 km-ben 8 -szor, a 27 -ben 9 -szer maradék nélkül megvan. A 24 km-nek tehát 8 -ad része a 3 km . Az egész út $2/3$ -ának a 8 -ada a $3/4$ -ben 9 -szer foglaltatik. Vagyis tényleg igazunk volt: a $3/4$ a $2/3$ -nak $9/8$ -ada.

Hogy mire jó ez? Először is arra, hogy jól meggondolkoztat. (Aki sokat súlyozik, erős lesz a karja, aki sokat gondolkozik, erős lesz az esze.) Másodszor gyakorlati haszna is van. Tegyük fel, hogy autóbusz jár azon az úton. A Debrecen - Szováti jegy ára 1.44 P . a Debrecen – Földesi jegyé 4.32 P . A Földes – Szovátié 2.88 . A Szovát – Kötelesié 36 fillér. Vajon igazságos? Aztán meg nem minden útszakasz kerekszám. Mit csinálsz akkor, ha nem 36 , hanem $34,7\text{ km-ről}$ van szó?

És ez a legnagyobb haszna számolás közben a törtekkel való műveleteknek. Felszabadít bennünket a tízes számrendszer rabsága alól. Nem csak tízest, egyest, tizedrészt, századrészt stb. tudunk elképzelni, hanem harmad-, negyed-, tizenheted stb. részeket is. Ez t. i. sokszor nagyon szükséges is. (Téged nem bosszantott az még soha, hogy a harmadrészt a centiméter nem tudja pontosan megmutatni?)

Negyedszer arra jó az így megtanult lecke, hogy tovább viszi az embert. Ha te osztás közben így gondolkazol:

12 a 6 -hoz képest annyi, mint 2 az 1 -hez képest. Megfordítva: 6 a 12 -höz képest annyi, mint 1 a 2 -höz képest. $2/3$ a $3/4$ -hez képest annyi, mint 8 a 9 -hez képest...

Tudod-e, mit csináltál?

Felnyújtottad a kezedet és kérő hangon azt mondtad a tanár úrnak:

– Tanár úr kérem szépen, nem valami új dolog ez már?

Tanár úr pedig örvendező hangon ezt feleli rá:

– De igen, gyermekem. Észrevetted? No jó, akkor mehetünk tovább.

Mert az, amit kimondtál, már egy új fejezet címe: az *arányoké*.

ÖTÖDIK LECKE

A geográfiai csecsemő

■ Gyerekek, nekem az iskolában mindig jelesem volt földrajzból. Úgy látszik, magam is úgy emlékszem rá, jól tudtam a leckét, valahányszor felszólítottak, hogy menjek ki felelni. És most mégis keserű önvallomással kell kezdenem a mondókámat. Jeles ide, jeles oda, sokat szenvedtem, sokszor beszekundáztam az életben a földrajz miatt. Valósággal osztályisméltlésre utasítottam belőle mindaddig, míg csak meg nem tanultam igazán jól. Engedjétek meg éppen ezért, hogy földrajzóránk bevezetéseképpen először ezekről a felsülésekről hadd meséljek valamit, hátha megkímélnélek benneteket tőlük.

1. Még az iskolában megkezdődtek a szenvedéseim. Ti nem szoktatok sohasem így járni? Nagyszerűen tájékozódik az ember odabent a padban a saját atlaszán. Mikor aztán kimegy a nagy térképhez, összefolyik a szeme előtt minden, s ha véletlenül éppen a Vihorlát-Gutin hegységet kellene megmutatnia, ott gyámoltalankodik a térképmutató pálca végével valahol a Mecsek táján. Ez azért van, mert tanuljuk ugyan a kisebbités arányát s tudjuk is, de csak az eszünkkel, hogy van olyan, de nem hisszük igazán, hogy a térkép csakugyan a valóság kicsinyített mása. És főleg nem gyakoroljuk be, hogy kezünk, lábunk, szemünk, képzeletünk, egész valónk vegye tudomásul. Nem hasonlítgatjuk össze a térképeket egymással, s nem próbáljuk elképzelnéni a valóságban.

2. Ezért aztán különböző csalódások érnek bennünket később. Valósággal elszomorodtam például, mikor sorba megismertem folyóinkat. Olyan tekintélyes kék szalag volt a térképen a Berettyó és olyan keskeny, szomorú kis vízecske a valóságban. Ezzel szemben alig látható vonalka az Inn, és hogy kavarog, hogy harsog, milyen széles híd vezet keresztül rajta Hall városa mellett, Innsbruck közelében. Milyen nagydarab térképrész Magyarország fali földabroszán Jásznagykúnszolnok vármegye s milyen jelentéktelen kicsi, majdnem elhanyagolható kis maszat az Indiai-császárság a Föld térképén. Hiába van ott, gyerekek, figyelmeztetőnek Magyarország is és hiába hozzák be hébe-hóba Ázsia külön térképét. Először is sohasem hozzák be India külön térképét. Másodszor, ha

behoznák is, legfeljebb akkora lenne, mint Magyarország külön térképe. Harmadszor, még ha behoznák is, két órára hoznák be, Magyarország térképét viszont II., III., IV. elemiben, I., IV., VII. gimnáziumban, tehát hat évig állandóan magam előtt látom. Sőt többet is látom, hiszen a történelmi térképek is állandóan mutatják, s kint a civil életben a vasúti térkép, számtalan más alkalom is szemem elé képzi (még a Benoid-gáz reklámja is, például). Nagyon helyes, hogy így van, de nagyon helytelen, ha valótlanosságot tanulsz és szoktál meg általa.

3. Van azonkívül még egy nagy veszedelme ennek az ész- és akarat nélküli földrajz-magolásnak. Az, hogy megtanulod a leckét, de csak mint szavak egymásutánját, név- és adatgarmadát, pusztá, holt betűt, de nem adsz neki hitelt lelked mélyéből. Akkor jöttem erre rá, mikor legelőször német környezetbe kerültem, tizenkilenc éves koromban. Olyan furcsa volt, hogy az állomásokon, utcák szögletén, üzletek felírásán, reklámozásokon egész komolyan, tréfán kívül, végzetes kizárólagossággal minden, minden németül volt. Az emberek is mind, mind németül beszéltek; eleinte azt gondoltam, majd megunják a rossz tréfát, lehetetlen, hogy igazán ne tudnának magyarul, de bizony, nem unták meg. Másodszor akkor kaptam magamat rajta, hogy nem hiszek a földrajznak, mikor 1923-ban Pörschachban a keresztyén ifjúsági egyesületek nemzetközi konferenciáján bemutatták nekem az egyik valparaisói titkárt. Hát valósággal *van* ilyen város a világon? – hökkentem meg. Nem csak a földrajzórán van, harmadikban, január vége felé, hogy nehezebb legyen a földrajz? Van hát, hogyne volna, a titkár később fényképfelvételeket mutogatott az ottan folyó KIE munkáról; fiatal emberek voltak rajta, valparaisóiak valamennyien és házak, utcák, terek: maga Valparaiso. Hindut is láttam azon a konferencián, fehér turbán volt a fején és sem nem szégyellte, sem nem nevetett össze velem, hogy csak tréfából viseli. Nagyon öntudatos embernek látszott, eszembe juttatta, hogy másodikban azt tanultam róluk, 325 millióian vannak.

4. Praktikus veszedelme is van a helytelen földrajztanulásnak. Magamon is észrevettem régebben, másokon is látom azóta is számtalanszor, idegenek, tájékozatlanok, félszegek, gyámoltalanok vagyunk ezen a világon. A legtöbb ember úgy jár-kél körülöttünk, mellettünk, mintha sötétből hirtelen került volna a világosra és most kápráznék a szeme, nem látna jól. Fent állok a budapesti 6-os számú villamos peronján. Megáll a villamos, azt kérdi egy ember ijedten, kapkodva, tehetetlenül: megy ez, kérem a

nyugatihoz? A kocsin elől ez olvasható: 6, Nyugati pályaudvar. (Láthatta, mikor közeledett felé a kocsi.) Oldalt, míg lefelé szállottak az utasok, ezt olvashatta volna le egy tábláról: Nyugati pályaudvarhoz, alatta kisebb, de még mindig jókora betűkkel: Ferenc-körúton, József-körúton, Erzsébet-körúton, Teréz-körúton át. Ne mondjátok azt, hogy tájékozatlan vidéki. Én is voltam ilyen tájékozatlan vidéki, érettségi bizonyítvánnyal, Budapest térképével a zsebemben, de azt sem tudva a terepen, merre van kelet és nyugat, mi a közel, messze, hamar, soká. Azt hittem, nincs időm nyugodtan elolvasni a tájékoztató táblákat, itt hogy a villamos, ha nem ugrom neki vadul, azonnal, és bár semmi sürgős dolgom nem volt, azt hittem, az életem függ tőle, elutazom-e ezzel az első kocsival, vagy megvárom, míg egy másik jön két perc múlva. Az utazótáskám is zavart. Nem volt nehéz, de az az érzésem támadt, hogy okvetlenül le kell tennem egy biztos sarokba, egy félórán belül, különben csak bolyongó vándor vagyok e nagyvilágon. Szorongó szívvel gondoltam rá, mi lesz, ha át kell mennem a másik oldalra a kocsik között. Néhány hétre rá önkéntes lettem, s nemsokára kiderült, hogy csakugyan geográfiai csecsemő vagyok, magammal jötehetetlen az ügyefogyottságig. Roppant rosszul éreztem magam a menet élén, felderítő szolgálatban, előretolt őrségbe beosztva, napos káplár koromban és – jaj – különösen, ha rám esett a parancsnoklás vagy vezénylés sora. Legjobb a kettős rendekben, az osztag közepe tájt, harmadiknak. A térkép használhatatlan, rejtelmes hieroglifek gyűjteménye, amelynek semmi köze ehhez a vidékhez, ahol most nekem döntenem kellene, egyenesen menjünk-e tovább vagy elforduljunk jobb felé. Vezénylésnél előrebortorkáltam vagy öt-hat lépést, de az a rémgondolatom támadt, hogy innen semmi szín alatt nem hallani a hangom, kétségbeestem, ha egy pillanatra elvesztettem szem elől a csapatot forduló alkalmával: oda a „fühlung”, az összeköttetés. A hegyek, völgyek, erdőszélek minduntalan eltévedéssel fenyegettek. Beletelt jó fél esztendő, míg lelki egyensúlyom némileg helyrebillent.

5. A többi szörnyűséget már csak rövidre fogva próbálom elsorolni. Szolnok körül átmegy a vonat a Zagyván. Milyen folyó ez kérem, kérdik hárman is, csupa érettségizett úriember. A Tisza, feleli a negyedik némi töprengés után. Szeretném megmosolyogni, de eszembe jut, hogy volt idő, mikor Gyoma mellett magam sem tudtam egész biztosan, a Hármas-Körösön mentünk-e keresztül, vagy valamelyiken a három közül. Az éppen az idén történt velem, hogy a Bükk domborzati képe előtt elhültem, annyira más volt, mint ahogy valósággal mindaddig elképzeltem.

Mostanában volt a KIE világszövetség imahete. Szokás szerint távoli országokért imádkoztunk. Többek között Burma is szerepelt. Vajon hányan tudják – villant át rajtam – az imádkozók közül, hol van, mekkora, miféle nép, milyen életet él rajta. Van egy cinikus pesti felelet hasonló kérdésekre: Ázsiában, tudja, kérem, ott mindjárt balra. Aki ezt mondja, beismeri, hogy nem is képzelem, mekkora Ázsia, komikusnak tartja maga is, hogy nem tudja, de nem törődik vele és holnap sem fogja tudni. Találkoztam a múltkor egy úriemberrel. „Majd megmutatom én, – mondta többek közt bizalmasan – hogy kicsoda-micsoda az a nagy János.” (Őtet hívták nem így, de ilyenformán.) Látszott rajta, hogy valószínűleg meg fogja mutatni. Biztosan kibuktat valakit valamilyen egyesület választmányából. És akkor az a valaki megtudja majd, ki ő, mi ő. Istenem, vajon tudja-e ez az úriember önmagáról, hogy kicsoda ő? Tudja-e vajon, milyen kicsi bolygó a föld? Jut eszébe néha, mekkora távolság lehet egy fényév? A vonatunk nemsokára Bolognába érkezik. Eltűnődöm rajta, mikor jutott utoljára eszembe ez a név. Kiderül, hogy soha, mióta nem tanítok az iskolában. És az is kisül, hogy Baedeker nélkül felét sem tudnám, mi a látnivaló benne. De tudnám vajon Debrecenben, ha nem ott diákoskodtam volna? És tudom vajon Egerben részletesen? Ide-oda kószálok a városban. Jaj, most meg azt felejtettem el, hogy apró tanyák vannak szétszórva a magyar Nagyalföldön, bennök élnek a testvéreim: vajon jelenleg mit csinálnak, mire gondolnak? Az égen fellegek tornyosulnak. Mindjárt esik, siessünk, sürgetem Dudás Imre bácsit, az édesapám kocsisát. És elmegy csakugyan. Számomra itt hagyja a gondokat, hogy nem értem a napilapok időjárás rovatát: depresszió, azt mondja, maximum, minimum, izobár vonalak. Miért köszön nekem Dudás Imre bácsi minden reggel *előre*? Az izobár vonalakról eszembe jutnak az *izokrón* vonalak. Az 1923-as földrajzi évkönyvben egyik geográfus egyetemi tanár lerajzolta hazánk megyeszékhelyeinek és közlekedés földrajzi középhelyiségeinek 1 és 2 órás izokrón vonalait és azzal bizonyította, hogy szegény magyar emberek ezreinek rengeteget kell gyalogolniuk, vonaton utazniuk, költekezniük, időt és fáradságot pocsékolniuk feleslegesen csak azért, mert mi, a vezetőik, egykori középiskolás diákok, nem jól tanultuk meg a földrajzot s lusták vagy képtelenek vagyunk geográfiailag gondolkodni.

Úgy-e nem akarod, hogy ezentúl is így maradjon? Látod, én sokszor álmatlanul fetrengem az ágyamban, eszembe jut, hány ember elesett, meghalt a világháborúban. Sajnálom mindegyiket, de legjobban az a gon-

dolat gyötör: hátha van köztük olyan is, akinek azért kellett fiatalon meghalnia, mert én, a zászlósa, későbbi hadnagya nem voltam a terepen a „helyzet magaslatán”. Nem emlékszem konkrét esetre, de meglehet, hiszen hangsúlyozom, földrajzból még ma is gyöngének érzem magamat, pedig mennyit ismételtem, pótoltam azóta, édes jó Istenem!

Gyere, tanuljunk együtt egy órahosszat ketten. Azzal is enyhül a lelkiismeret furdalásunk.

HATODIK LECKE

Az Északnyugati Felföld

■ Számtani mintaleckénkben arra szerettelek volna megtanítani, hogy kell részt vened a lecke megrágásában. Igazán, ha ki nem nevetnél, azt volna kedvem ideírni, meg akartalak rá tanítani, hogy kell a leckét *enni*. (Úgy is szokták mondani a nagyon okos emberre, bizonyosan kanállal ette a tudományt.) Ezúttal arra való nézvést szándékozlak jó tanácsokkal ellátni, hogy kell a leckét megemészteni. Engedd meg tehát, ha ebben a pillanatban már feltételezem, hogy tudod mindazt, amit az Északnyugati Felföldről a könyvedből meg a magyarázatból meg lehetett tanulni. Most éppen ott tartasz, hogy még egyszer átfutod gondolatban az egészet s öt perc múlva el akarod tenni az atlaszt.

Ne, ne tedd még el, kérlek, inkább nézd meg jobban. Azután hunyd be kicsit a szemedet és kérdezd meg magadtól: látod jól és világosan magad előtt a szóban forgó hegyvidéket? Ha meg volna nagyítva a térképed egy kis része, ráismernél? Háttha a vonat azon a tájékon robogna veled, akkor is? Csak a vonulatát látod az egyes hegységeknek, vagy azt is, hogy p. o. melyik oldaluk meredekebb? El tudod őket képzelni a valóságban? Látod például magad előtt, hogy Lipótújvár körül Poprádról jövet a baloldali vonatablakon kellene kinézned, ha a meredek sziklafalakban szeretnél gyönyörködni? És hogy képzeled el őket, mondd! Külön a hegyeket, vagy a vizekkel, vasútvonalakkal, városokkal, gyárakkal, bányákkal, emberekkel együtt? Mikor azt mondja a könyved, hogy ezek a hegyek különböző kőzetűek, át szoktál fordítani a nagy hegy- és vízrajzi térképről a kis geológiai térképre? Próbálsz elképzelni, hogy fortyogtak, hánykolódtak, nyugtalankodtak a föld titokzatos belső erői, míg évmilliók elteltével így összevissza gyűrték, repedeztették a felületet ezen a ponton?

Ha nem tudod elképzelni, az ajánlom, állj a rezsó mellé reggel, amikor már odatette édesanyád a tejet forni. Nézd, mit csinál a pille. Aztán később, mikor már szedik a tejet a lábasból a csuprokba, figyeld meg, ahogy megszakítja a merőkanál a pillét, egy része lemerül a tejbe egészen, másik helyen látszik, ahogy a tej közéfut a ráncainak, a lemerült szélének meg néhol messze a fehér lében megint kikukucskál a csücske. Még az is

megeshetik, hogy a fedőről egy kis víz rácsurgott a vastag, sárga bőrre és belefolyt a ráncokba, vagy megállott egy-egy mélyedésben. No, mikor már mindezt megfigyelted jól, gondolj vissza a két térképre újra s most már egészen bizonyosan látod magad előtt, mi történhetett valamikor a holnapi leckéd területén. A Gömör-szepesi Érchegység, meg a Vepor, a Bükk-hegységnek is egy része régi hegyek, a tej tetején maradt pillerészek. A Magyar Érchegység, Osztrovszki, Cserhát, Mátra meg a Bükk lágakoszorúi körülöttük, mint ahogy a felrepedt pillét körülfolyta a zubogó tej, a Bükk ősi röge úgy nyúlik ki belőlük, mint a pille csücske. A medencéket, magát a nagy magyar medencét, az Alföldet is jobban megértheted, ha úgy képzeled el, mint a pillét a tejtenger mélyében: ami Szilvásvárad közelében a Bükkben kilátszik, az az Alföldön és a többi medencékben is megvan, csak mélyen lesüllyedve, ezért nem látszik ki, Miskolc mellett, az Avason is megvan, de ott meg a láva alatt rejtőzik, ha nem is olyan mélyen, mint másutt. A folyókat is könnyebben elképzeld, ha a pillére lefolyt fedővízre gondolsz. Sőt, ha a geológiai térképet jól megnézed s megfigyeled, mennyivel épebb a pirossal festett vulkánkoszorú keleten, mint Eperjes-tokaji hegység a nyugati oldalánál, megérted azt is, mi az az ún. miskolci kapu, azaz miért szaladnak a Vág, Nyitra, Garam, Ipoly egyenkint, párhuzamosan a Dunába, s miért jönnek a Rima, Sajó, Hernád és Tárca egy közös nyíláson csapatostul a hegyek közül a Tiszába.

Addig ne tedd el az atlaszt, míg mindezt el nem képeltette veled.

Ha már magad elé tudod képzelni az egész Északnyugati Felföldet, úgy, ahogy Isten megteremtette, gondolj az emberre, akinek Isten odaadta lakóhelyül. Ha nyomban utána eszedbe jut, hogy Isten jó édesatyja, az emberek ellenben rossz gyermekek, hol engedelmeskednek neki, hol nem, érdekes dolgokat olvashatsz le a térképedről.

Nézzük mindenütt az engedelmes ember szemével. Körmöcbánya, Dobsina, Rozsnyó is városok, Túrócszentmárton, Liptószentmiklós, Trencsén is városok, Kassa meg egyenesen nagyváros. Körmöcbánya gyönyörű hely; egészen elbájolja az embert, mikor vonaton arrafelé utazik. És én mégse szeretnék odamenni lakni úgy, hogy még az unokáim is ottmaradjanak.

Nincs jövője.

Tudod-e, miért? Nem lehet megérteni, miért épült oda, ahol van – a hegy- és vízrajzi térképről. Csak egy kis pirinyóra rajzolt melléktérképről lehet megérteni, ahol egy barna háromszögecske van a neve mellé rajzolva annak feltüntetéseképpen, hogy az említett helyen arany található.

Tudom tehát, hogy az arany miatt épült ide ez a város, azt is tudom, meddig tart ennek a városnak az élete. Ameddig el nem fogyott az arany. Ha már tegnap elfogyott, akkor ez a város már tegnap meghalt, mint város, legfeljebb még maga sem vett róla tudomást. Ugyanez a helyzete Dobsinának és Rozsnyónak – a másik négy várossal szemben. Túrócszentmárton a túróci medence központja, Liptószentmiklós a lipitói medencéé. Ne lepjen meg, ha az utóbbi az előbbi mellett valóságos szerencse-fia, különösen mostanában. Az engedelmes ember jó helyre építette mind a kettőt, az engedetlen ember azonban néhány évvel ezelőtt erőszakoskodni kezdett, s azóta a másoknak kevesebb értelme van ott, ahol van. Annyival kevesebb, amennyivel felemásabb ez a felírás a vasúti koci oldalán: Budapest – Vrútky ennél: Praha - Košice. Az előbbit lehetetlen, az utóbbi is nehéz, de legalább lehetséges egy nyelven kiírni. Sztmárton amazon, Sztmiklós emezzen a vonalon fekszik. Trencsénnek még ma is jó a fekvése, de régebben még kedvezőbb volt számára ugyanez a hely. Most azért jó, mert a Vlára-hágó előtt fekszik, s olyan magasan, hogy a Vág sohasem öntheti el árvízzel. Régebben azonban vára is volt, ma már nincs erre szükség, ezért is hever a régi vár romokban. A geológiai térkép megmondja, miért éppen ide épült ez a vár. Egy hatalmas mészkőszirt emelkedik itt ki a Kis-Fátrából, arra épült a vár. A térképen a Vág völgye mentén sok kis kék pontocska van: mészkő és szirtvonulat ez, amely helyenkint magasan kiemelkedik az üledékes hegyekből. Ezért látunk a vonatablakból a Vág völgyén jövet annyi várromot...

No és Kassa? Nem véletlenül legnagyobb városa az Északnyugati Felvidéknek. Nézd csak meg a hegy- és vízrajzi térképet jól. a) Az Ipoly, Rima, Bodva menti széles teknő itt érintkezik a Hernád völgyével. b) A Hernád völgyén itt lefelé is, felfelé is nagyszerű vidékekre visz az út, ti. az Alföldre, a Szepességre és a Tárca völgyén Eperjesre, Bártfára s még tovább Lengyelország felé. c) A Gömör-szepesi Érchegység bányavidékéről is ide futnak össze a kivezető völgyek. d) Keletre az Eperjes-tokaji hegyekben, a látszólagos legnagyobb akadályon keresztül is innen vezet a legkönnyebb út a dargói hágón Ungvár felé.

A hegy- és vízrajzi térkép Isten tökéletes alkotásának jelrendszere, a politikai térkép az engedetlen ember tökéletlenkedéséé. A geológiai, néprajzi,

meteorológiai és egyéb kistérfépek az engedelmes ember munkái, aki tanulmányozza, mert érteni szeretné Isten kövekbe és vizekbe rejtett, de mégis nekünk szánt parancsait. Ne tedd le addig egyetlenegy földrajzi leckédet sem, míg a barna-zöld és tarka-barka két nagy térkép mondani-
valóját fel nem bontottad kis térképek mondanivalóivá. A tarka térkép
mostanában összeveszett a barna-zölddel s látszólag neki van igaza, hiszen
ha nem hiszed szép szóra, puskatussal próbálják addig magyarázni, míg –
látszólag legalább – bele nem törődteél.

Szomorú dolog ez nagyon, de ha a kis térképek ellenkező igazságot
hirdetnek, törődj bele könnyűszerrel. Törődj bele, de bele ne nyugodj.
Rövid életűek a tarka térképek igazságai – ha nem egyeznek meg részletről-
részletre nagyon pontosan, nagyon alázatosan Isten térképének évmilliókra
szabott örökérvényű igazságaival.

Édes, drága fiaim és leányaim félre ne értsetek. Nagyon szigorú az én
leckém. A Vágot p. o. Isten térképe a pöstyéni meleg forrásokkal töri meg
és ez áldás, a Sajót az ember térképe határsorompóval és ez bolondság. De
ha te nem tanulod meg Isten térképéről, hogy a Vág és Sajó alsó folyása
hajózható lehetne, a cseh diák meg megtanulja jól, akkor könnyen úgy for-
dulhat a dolog, hogy az ember értelmetlen sorompója Isten kezében ideig-
lenes zsilippé értelmesedik, mert Istennek végeredményben az a fontos,
hogy a Vágon és a Sajón hajók járjanak. Úgy gondolj az északnyugati
felföldre, mint régi és új magyar bűnök, régi és új tót bűnök, régi és új cseh
bűnök együttes eredményére. És bánjuk meg a bűnökből reánk eső részt mi
magyarok igaz bűnbánattal.

HETEDIK LECKE

A kétféle szilva

■ Még most is könyv nélkül tudom, elsőben így kezdődött a természetrajz: „Szeptembernek egyik legkedvesebb gyümölcse a szilva. Még pedig a hosszúkás besztercei vagy berzeneci szilva. A gömbölyű vagy vörös szilva már jóval korábban, július és augusztus hónapokban kerül a piacra.” Egy kicsit mosolyogtam is rajta, hogy meg kellett tanulni, milyen „hamvas” a szilva, milyen kemény magja van és más effajta közismert dolgokat. Odahaza nálunk nagy füles kaskákkal hordtuk haza akkortájt a szilvát a Gúnár-kertből, még a kapunyitogató gyerekek kalapjába is jutott belőle egy-egy marokkal, a napon szétteregtetve aszalódott egyszerre öt-hat szakajtóra való a szemem előtt. *De soha, egyetlenegy pillanatra sem ötlött eszembe, hogy az otthoni szilva ugyanaz a szilva, mint amiről az iskolában tanulunk.*

Talán már ott elkezdődött a baj, hogy a könyvbéli szilva hamvas volt, a mifajta szilvánk meg „hammas”. Nemcsak hangzásban kétféle ez a kettő, hanem a könyv viaszrétegnek állította lenni az előbbi hamvát. Én viszont nagyon is jól tudtam, vagy legalább is tudni véltem, hogy a viasz az a sonkoly, ami mézpergetés után visszamaradt, eleget láttam, ne akarjon engem a természetrajzkönyvünk bolonddá tartani. Aztán meg annak a másik szilvának, amit kedden és pénteken délután „tudni” kellett, a magva sem olyan volt, mint az igazinak. Csonthéjas magva volt neki, hát ki hallott már ilyet közületek valaha? Hiszen akinek két látó szeme van, láthatja, hogy egy csepp hasonlatosság sincsen a velőskonc meg a szilvamag között, de még a lerágott csirkecomb és a szilvamag között sincs. Hopp, megálljunk csak, itt még egy bibi mutatkozik a dologban. Egyszer ezidőtájt rucapecsenyét ettünk és nekem jutott a „tehene”. Ahogy ott elnyámogok-pizmogok velem, valami hártyafélét kapargálok le nagy nehezen róla. Attól kezdve szentül hittem, hogy ez a hártyaszerű valami a csont héja, de most aztán már kezdtem végképp nem érteni az iskolai szilvamag csonthéjas mivoltát.

Azazhogy nem is mag volt az már akkorára, hanem húsostul, mindentül termés. És én elhiszem, hogy, mondjuk, a budapesti fiúk hidegvérrel

belenyugodtak ebbe, de az én falusi jól-értesültségem annál erősebben berzenkedett ellene, hogy a „termés” csonthéjas is lehet, nemcsak jó, rossz, legtöbbször pedig „genge” közepes. Olyan humorosnak találtam, hogy nyomban audiencián képzeltem az összes gyümölcsöket Növényország királyánál. Megáll őfelsége valamennyi előtt, összeüti a bokáját és megkérdezi tőlük egytől-egyig rendre: Milyen volt a termés? Ők pedig felelnek, ki-ki a saját esete szerint: csonthéjas, felség; bogyó, felség; legutoljára a gólyavirág, akarom mondani gyermekláncfű, szerényen, szemlesütve, alig hallható rebegéssel: kaszat, felség. A diónál még csak meglepődik a felséges úr: magának is csonthéjas, kedves dió? Nem is tudtam, hogy rokonok a szilvával, hiszen magának a bele jó, nem a zöldje. De már a dinnyének egyenesen szeme közé nevet: a szőlőnek is bogyó, a ribizlinek is bogyó, magának is bogyó? Mindig hajlott a tréfára, kedves dinnye. Annál kegyesebben teszi kezét a gólyavirág vállára: Nem baj, kedves gyermekláncfű. Nem szégyen az, hogy magának a termése csak kaszat. Azzal is nagyon meg vagyok elégedve.

Akkor nem tudtam, ma már tudom, mi okozta nálam ezt a végzetes tévedést. Nem kérdezték meg tőlem mindjárt a legeslegelején, láttam-e már szilvát, milyen volt, általában mit hallottam és mit tudok eddig róla. Azt gondolták, semmit sem tudok és Szerényi Hugó mutatja meg, mesél róla a buksi fejemnek, életemben először. Pedig én tudtam a szilváról elég sok mindent, jót is, helytelent is, eleget is, keveset is, vegyesen. Majdnem olyan vegyesen, mint ahogy az osztályban elkeveredve ültünk, különféle mértékben tudósai vagy tudatlanjai a szilvának. Valahogy az ismerkedési est maradt el az elejéről, amelynek batyubállal kellett volna összekötve lenni. Ki mit hozott, teregesse ki. Tanár úr majd kiválogatja, mennyi belőle ennivaló, mennyi moslékba való. Ami pedig hiányzik a lakomához, majd adja ő a magáéból hozzá. Ő hozott legtöbbet s a gazdája is ő a mulatságnak.

Emígy bizony megtörtént velünk az a csúfság, hogy negyedikben az egyik természetrajzi kiránduláson, télvíz idején az egyetlen Major Guszti ismerte fel hatvanunk közül a körtefát. Zsebre is rakta a nagy dicséretet érte, de mikor afelől érdeklődött tanár úr, hogy honnan következett ki az igazat ilyen mesteri biztossággal, kisült, hogy egy kis összeaszott, rossz, görcs körtét vett észre őkelme a legfelső ágon, amit szüret, őszi szél, téli fagy valahogy véletlenül odafent felejtettek.

A természetrajzi kirándulásokat egyébként azért is említettem, nehogy azt gondoljátok, hogy hármónk találkozásának a végleges elmaradása (a

valóság, a könyv szava és az én tudományom baráti kézfogásáé tudniillik) a tanár úr lelkén szárad. Mi ügyetlenkedtük azt biz el; hogy egészen igazságos legyek, nem azt mondom, száz percentben, de hetvenöt-nyolcvanban egész bizonyosan. Hiszen éppen ezért rovom jelenleg szerény soraimat egymás alá. Ha már én nem ragadtam annak idején a jó alkalmat üstökön, legalább te ne légy hozzám hasonló bágé alak, ha ismételen úgy hozza a sorja, hogy okosabban is viselkedhetnél.

Ha figyelmesen olvastad el a föntebbieket, magad segíthetsz magadon, meglehetősen könnyen. Vedd tudomásul, hogy mikor természetrajz órán a szilváról tanultok, az otthoni szilva forog szóban. Ha a kutyára kerül a sor, az általad valóságosan is ismert kutyára, vagy kutyákra gondolj. Hiába nevensz, a cápa vagy a tigris nemkülönben az „otthoni” cápa, „otthoni” tigris. Szóról-szóra így igaz, földrajz, természetrajz, minden tantárgy arravaló többek között, hogy tágitson egy jó nagyot eredetileg talán túlságosan is szűkre szabott kis otthonaitokon.

Egyelőre azonban még nem tartunk itt. Maradjunk a szűkebbik otthonunkban. Kivételt csak a pesti gyerekek tegyenek, de azok meg tehetnek is, mert ha nincs a házuk körül búza, gólyavirág, veréb, ló, kutya, van utcán, téren, az állatkertben, a Hűvösvölgyben, a Mezőgazdasági Múzeumban, egyes ember számára nagyon sok helyen. Nagyapóéknál nagyvakációban, nyaralás közben általában majdnem mindenütt. A fontos az, hogy mindnyájunkat körülvesz a természet és erről a valóságos természetről van szó a természetrajz könyvben meg a természetrajz órán. Aki ezt elhiszi, az legyet fog, vagy magvakat vet egy kis, ablak között tartott skatulyába, ha másképp nem tud magán segíteni, de okvetlenül maga köré varázsolja a természetet és azt figyel meg, mert tudja, hogy természetrajzot csak a könyvből vagy csak a magyarázatból nem lehet tanulni.

Az *első lecke* tehát nem a szilva, vagy a veréb, vagy a közönséges pásztortáska a természetrajzból, hanem a *megfigyelés*. Erre való – annak, aki teheti – a kertészkedés, galambászat, babra a méhek körül, kutyával, lóval való barátkozás. Aki nem kíváncsi földi pajtásaira, az állatokra és nem izgatja a csendes, titkos élet fűben, fában, virágban, az szekundát érdemel természetrajzból, még ha történetesen jelest szokott is hazavinni belőle.

De ha még figyelmesebb olvasó vagy, kiolvashattad eddig a *második leckét* is minden bizonnyal jelenlegi beszélgetésünk elejéből. Addig gyűlnek megfigyelésem adatai rakásra, míg egyszer csak egy nagy zsibvásár lesz belőlük, ahol minden kapható volna talán, de ahol semmit sem lehet megtalálni olyankor, mikor éppen szükség volna rá. *Rendet kell teremteni mindenáron.* Én annakidején mosolyogtam rajta egy józűt, hogy az egyetlenegy szilva a könyvben, mindjárt az első oldalon: termés. Gyermekeszemnek ösztönösen is volt ebben valamelyes igaza, az, hogy az az egy szilva egymagában nem szorult volna rendezésre. *A szilva* azonban csakugyan termése a szilvafának, csonthéjas voltában *igazán rokona a diónak és valósággal különbözik a szőlőbogyótól.* Rá kell jönnöm apródonkint, hogy, ha a természetrajz valamit másképp tud, mint én, valószínűleg, sőt minden bizonnyal jobban tudja és tovább tudja nálam a nótát egy-két verssel.

Az ám, tovább tudja. Ez a *harmadik lecke.* Mikor már rendbe szedtem a gyűjtött anyagot, rendezés közben rá kell, hogy jöjjenek, hogy magának a rendbe szedésnek is van egy bizonyos legokosabb módja. Hiszen ha csak a szekrényemet rendezem is, kiderül ez rögtön. *Rendszer szerint rendez az ember:* erre a polcra a fehéreneműt (külön csomóba a harisnyát, külön a zsebkendőket), amarra a leveleket, emlékebe eltett emezt-amazt, ugyebár? Kiderül, hogy a megfigyelés is lehet rendszeres. Kiderül, hogy legjobb a növényeket bizonyos sorrendben vizsgálni apróra: gyökerét, szárát, levelét, virágát, stb.... kiderül, hogy kutya, macska, ló, tehát háziállatok ugyan mind, mindazonáltal a kutya inkább farkas, mint ló, a ló viszont közelebbi atyjafia a zebrának, sőt az orrszarvúnak is, mint a tehénnek, amellyel pedig sokszor közös jászolból vacsoráznak.

Szó esik gyökérvizsgálat, lomblevél összehasonlítás közben, vagy mikor a tehén összetett gyomráról legelőször említés tétetett, sok érdekes, mélytitkú kérdésről. *A negyedik lecke ez már, mikor nem is annyira a szilva, a csonthéjas termés, a rózsavirágúak közül a mandulafélék érdekelnek bennünket, mint inkább az élet maga.* Milyen nagyszerű és milyen izgató, hogy a kertünk fái és virágai, a kismacska és a katicabogár is: élnek. Vajon hogy élnek, mint élnek egyik is, másik is.

Mire idejutottál, felsőbb osztályba léphetsz. Kezedbe veheted a mikroszkópot és feltáruul előtted egy eddig ismeretlen új világ. A sejt, a protoplazma, a levélzöld világa.

Ha érdekel, majd ott is továbbmehetsz két nagy lépéssel. Kíváncsi, kutató lelked szeretné tudni, bizonyosan, még közelebbről, miből áll hát az

élőlények teste. Ez a fajta kíváncsiságod a szerves kémia birodalmába csábít végtére is. Ha meg az a kérdés kínoz, hogy él, hogy nő, hogy fejlődik, érik meg, korhad el, szaporodik utódaiban tovább az a furcsa misztikum, amelynek élőlény a neve, egyszerre csak ott leled magad az élettan, a biológia kellős közepén. Állatélet, növényélet testvéri találkozt adnak ott egymásnak.

Önkénytelenül kifelé fordul a tekinteted ekkor. A nagyon kis világból a nagyon nagy világba. Ismerősnek tetszik a tájék. Hogyne, hogyne, rémlik fel előtted hirtelen, jártam már erre valamikor – geográfus koromban. Csak még akkor nem is álmodtam, hogy a növényföldrajz és állatföldrajz, s – a növény- és állatvilággal kapcsolatban is – az emberföldrajz ilyen nagyon érdekes tudomány.

Volna kedved ezt a sétát megtenni elejétől végig? Próba-szerencse, fogj hozzá még máma. Hidd el, többet ér, mint unalomban és értetlenül végigásítózni vagy végigdrukkolni öt (néha hét) esztendő természetrajzi és kémiai óráit.

NYOLCADIK LECKE

Sprechen Sie deutsch?

■ Az én időmben hat esztendeig tanultunk németül mi gimnazisták, nyolc álló esztendeig gürcölték a reáliskolások. Valami nagy különbséget ez a két év bizony nem okozott. Legfeljebb annyit, hogy mi szerintünk a Frau témája der Frau, des Frauesz, die Fräue, ami nyilvánvaló tévedés; minden réalista tudja, hogy helyesen das Frau, des Frauens, die Fraue. Ilyen s hasonló lényegtelen eltérések leszámítása mellett igen csak egyforma nyelvkészséggel léptünk ki az életbe matúra után, akármelyik iskola padjait koptattuk volt is azt megelőzőleg.

Úton-útfélen el szoktam mesélni például a magam kis esetkeit kezdő önkéntes koromból, mikor is nyomban érettségi után, mint praematúrus, németből is jeles érdemjeggyel elindultam Innsbruck felé. Bruck-Királyhida után még egy darabig csak megvoltam valahogy, nem mintha megértettem volna az osztrák kalauz beszédét, de mert szíves készséggel mutogattam neki a jegyemet s ő, szegény, egyelőre be is érte szerényen ennyivel. (Még ma is így írom ide: szegény; annyira megsajnáltam *akkor*, hogy még magyarul sem tud az istenteremtette.) Közös vámterület voltunk még abban az időben Ausztriával; fináncok nem kíváncsiskodtak a határon, az igazi baj tehát még mindig váratott magára. A villamosutat is megúsztam valahogy, ha nem is a magam emberségéből. Szegény fülem hogy is álmodta volna, hogy a kalauz *eszpanó*-kiáltása azonos az én vesztbánhóf hangképe- emlékemmel, vagy pláne ezzel a nyomtatásból ismert alakkal: Westbahnhof. Karon fogott a Herr Schaffner, leemelt szinte a kocsiról, leszállt velem maga is és mutogatott, akárcsak tíz perccel azelőtt a kollégája, mikor át kellett szállanom egyik utcasarkon. Akkurát úgy kezelte, mint egy siketnémát, de nem haragudtam meg rá mégsem, egyrészt, mert így aztán mégis csak elvergődtem céloimig, másrészt, mert magam is beláttam, nem tudhatja, hogy jelesem volt német nyelv és irodalomból, hiszen nem mutattam meg neki a bizonyítványomat.

A Westbahnhofon azonban betelt a sorsom. Jegyet akartam váltani, nem lehetett. Pedig a leckét, azalatt, míg ideértem, megtanultam jól. „Bitte ájn snellcúg, drite klassze, bisz cum Innszbrukk. (A bis zum ebből a versből

került a mondókámba: Treue Liebe bis zum Grabe schwör' ich dir mit Herz und Hand.) A „schlagfertigkeit” nem hiányzott volna hát belőlem ezúttal, de, halljatok csudát, egyetlenegy pénztárt sem találtam, ahol Innsbruckba adtak volna menetjegyeket. Csak Kassa felé lehetett utazni, mint ahogy nagyügyesen megállapítottam a pénztárak felett elhelyezett táblácskákról, míg végre harmadszori próbálkozásom után rá nem jöttem, hogy ez a Kassa nem a nagy fejedelem városát jelenti.

Salzburgig jól telt az idő; megismerkedtem a vonaton egy Josef Schneider nevezetű jäger-önkéntessel s kerékbetörtem a kedvéért a német idiómát. Neki is nehezen forgott a nyelve, nagyokat verejtékezett egy-egy mondat nyélbeütése közben, idegenszerű kiejtéséből és német hangzású nevéből azt következtettem, Szilézia valamelyik elcsehesedett falujából származik. De csak Salzburg után sütöttem ki, mit jelent németül: *honnan*. Csak itt kérdeztem meg tőle tehát, hogy:

– Woher haben Sie gekommen?

A felelet egyenesen lesújtó volt:

– Fon Hajdúszoboszló.

Csak legalább egy kicsit messzebbről való lett volna a szerencsétlen, erdélyi, dunántúli, palóc vagy más efféle. De Szoboszló éppen az én szülőfalummal határos. És ha legalább igazán Schneider lett volna a becsületes neve. Hanem hát Szabó Jóska volt valójában az ártatlan, csak azt hitte, hogy mind a két nevét németre illik fordítania, ha már egyszer esztendeig osztrák életre adta árva fejét. Az én nevemet, noha én az igazit mondtam bemutatkozásakor, lengyelül appercipialta izgatottsága miatt, no meg azért is, mert fel sem tételezte rólam ebben az idegen világban, hogy a földije is lehetnék.

Szabó Jóska, Szabó Jóska! A múlt ködén keresztül látlak, amint ott tüsténkedsz a kaszárnya kapuban és rossz a lelkiismereted, mert a „mántlid” csak panyókára vetve lóg a válladon, holott szigorú rendelet jött róla, hogy az utcán felsőkabát nélkül mutatkozni tilos, mióta beállt a tél. Mert tél van immár, de te még mindig reménytelenül birkózol a német nyelvvél. Íme, most is hozzád fordul egy százados úr s megérdeklí tőled, hogy a főhadnagyunk bent van-e már az irodában. Te haptákba vágod magad és őszintén megfelelsz:

– Vájl ik hír vóne, darum.

Persze, persze. Megütötte a füledet az Oberleutant szóból az Ober s most azt hiszed, a panyókára vetett *felsőkabátod* szűrt szemet s arról kell számot

adnod. Pedig neked szabad így itt állni a kiskapuban ugyebár, hiszen te nem vagy olyan válogató, hogy odaki fogadtál volna szállást, mint saját költséges úri társaid.

Szabó Jóska, Szabó Jóska. Most még csak tél van, de majd kitavasodik egyszer és akkor elkövetkezünk együtt a színházba is. A Wallenstein's Tod-ot adják, öt végevárhatatlan felvonásban. Ott ülsz mellettem angyali türelemmel, teszed magad, hogy odahallgatsz, megérted. A negyedik felvonás végén tanácsot kérsz mégis azonban:

– Mi az, hogy *noch*, mert azt már nagyon sokszor mondták?

Áprilist írunk: október óta itt lebzszel a tiroli hegyek közt, Jóska. Nem vagy antitalentum a nyelvekhez, mert később rászorított a nyomorúság mégis s ma már tisztességesen töröd is, de egészen bizonyosan jól érted a germán beszédet. Ennek a *noch*-nak a világa mellett hadd tegyem hát vizsgálat tárgyává: mi történik itt valójában, magyar Diákország berkeiben a német nyelv tanulása közben, helyesebben a német nyelvtanulás ürügye alatt. Hiszen ez a *noch* már egyenesen több mint kultúrbotrány!

Azt szeretném, jámbor olvasóm, vedd észre a *noch* pisla fényinél, hogy erről a *noch*-ról nem tehet más senki az ég világán, egyes egyedül Szabó Jóska és a vele egy hajóban evező többi Szabó Jóskák, ha másképp hívják is őket egyébként. Semmi sem volna könnyebb, mint rákenni ezt a hibát is az iskolára. Úgy szokás. De már azt mégis túlzás volna állítanod, hogy az iskolában felejtették el megmondani Szabó Jóskának, mit jelent ez a szó: *noch*. Meg hogy der-e, die-e, das-e a Frau. Meg hogy a vezetéknevét lefordítsa-e, ne-e németre az ember. Meg hogy a kommen erős ige-e vagy gyenge ige s habennel jár-e vagy pediglen seinnal. Egyelőre ne vitassunk egyebet, de azt ismerd el, kérlek, hogy ezt az öt tudnivalót igazán tudomásul vehette volna Jóska, ha akarta volna. Nekem is lett volna alkalmam rá. Másra is, de erre feltétlenül. Neked is van. Pardon, ne beszéljünk másról. *Erre* van. A habenre meg a seinre, a kommenre, a Fraura, a nochra, a nevedre. Van vagy nincs? Ne köntörfalazzunk, erről a néhány egyszerű dologról mondd meg: megtanulhatnád-e az iskolában, ha akarnád, vagy semmiképpen nem tanulhatnád meg? Úgy-e, hogy megtanulhatnád? De nem tanulod meg ezt sem.

Mert nem akarod.

Én sem akartam annak idején és nem akarta Szabó Jóska sem.

Álljunk meg itt, szögezzük le tanulságképpen, ami ebben a megállapításban foglaltatik. *A magyar diák azért nem tud érettségi után se latinul, se*

németül, se franciául, se semmiféle nyelven, mert nem is akar tudni. Aki komolyan meg akarja tanulni valamelyik nyelvet a középiskola akármelyik tagozatában, az azt meg is tanulhatja komolyan. És meg is tanulja komolyan.

Legfeljebb arról lehet szó...nem hallgathatom el ezt a kényes témát... képes-e rá egyáltalában? Most, hogy ezeket a sorokat rovom, itt rajzolgat a kisfiam mellettem a divánon. Az anyja annak rendje, módja szerint való gyi-t, bú-t, vauvau-t, bácsi-t rajzolt elébe, de ő csak vonalakat krikszkrakszol a nyomába ügyetlenül. Nem azt rajzolja, amit maga előtt lát, hanem ami a lelkében él a valóság helyett. Az pedig egyelőre *vázlatos kép*. Nem arc, csak karika, nem szem, csak pont, nem orr, csak függőleges, nem száj, csak vízszintes vonalka. Füle pedig nincs is a bácsinak. Nőjjön még a kisfiú, nagyot nőjön, míg azt is látni tudja lelkileg, hogy a térben a testeknek háromféle kiterjedésük van.

Szakasztott így vagyunk az idegen nyelvekkel is. Hiába mutatja meg neked a német, vagy latin óra, milyen a német beszéd, latin szellem a maga valóságában. Hiába rajzoltatja teljes hűséggel, pontról-pontra, vonalról-vonalra véled utána klasszikus, vagy legalábbis helyes szövegek mását dolgozatíráskor, beszédgyakorlatok alkalmából hétről-hétre, hosszú éveken át. Hiába tanít meg mesterfogásokra a fej és az egész test aránya felől a rajzóra, grammatikai ravaszkodásokra a nyelvmester. Az a döntő fontosságú: *vázlatos képe él-e csak – egyelőre – a lelkedben a német szellemnek, latin világnak, vagy már a plasztikus képe van kiformalódófélben benne.* Ebben a munkádban az iskola *megindíthat, megsegíthet, korrigálhat, de nem helyettesíthet.* Ezt magadnak kell elvégezni teljesen. Vannak, akiknek nem adatott meg ez a képesség egyáltalában, mint ahogy vannak, akik soha életükben nem fognak tudni lerajzolni krumplinál egyebet, vagy bot a fülük énekre, muzsikára. De ilyenek kevesen vannak. Sokkal kevesebben, mint például gyávák, lusták, könnyelműek, svihákok.

A belső kép megteljesedése azonban nem jön magától, azon dolgozni kell. Állandóan, figyelmesen és elég sokat. Hetenkint mindössze négyszer, majd háromszor, végül kétszer van az iskolában német óra. Vagytok az osztályban vagy negyvenen, kevesebben néhol, de legtöbb helyen több mint negyvenen. Ennyi idő alatt, ilyen körülmények között még akkor sem lehetne megtanulni egy nyelvet jól, ha mindenki egy szívvel- lélekkel, teljes erejéből akarná és mindenki egyformán képes is volna rá. A magyar diáknak az a harmadik számú, végzetes, nagy tévedése nyelvtanulás közben, hogy mindenestül az iskolára bízza a dolgot. Maga a kisujját sem mozdítja

érte, nem is törődik az egészszel máskor, mint órán, vagy előtte való nap, ha másnap óra lesz belőle és leckére készül.

Pedig az iskola nem vállalta, hiszen nem is vállalhatta azt, hogy megtanítsa minden diákját németül, latinul, meg még egy harmadikféle nyelven is. Az iskola csak azt ígérte, hogy ellátja jó tanáccsal induláskor, útközben pedig állandóan ellenőrzi nyelvtanulás közben a belejárókat. *Az utat magát a diáknak kell megtennie.* Manapság furcsa képet vágnátok, ha valaki azt kérdezné tőletek: Nem vagyok rá kíváncsi, mi volt ma német órán s mi a lecke holnaputánra. Azt mutasd meg, mit olvastál, mit fogalmaztál, azt mondd meg, kivel és mit beszéltél németül – *azon felül*, amit az iskola kiszabott elédbe.

Mert az csak a minimum, helyesebben a minta.

Ma még illúziók egébe mászkáló bolondnak tartják, aki ilyenekre kíváncsi:

Hol voltál a múlt nyáron német szóra? Kivel, sőt kikkel levelezel németül rendszeresen? Melyik német rádióállomást meddig fogtad ma este? Ha pesti gyerek vagy, mikor voltál utoljára német istentiszteleten? (Ne mondd azt, hogy szegény vagy. A cserkész táborozás többek között azt is megmutatta, hogy a szegény gyerekek nyaralását sem *lehetetlen* feladat megoldani.)

Ma még bizony szomorú a helyzet. De holnapra minden gyökerében változik meg. Érzed, úgy-e, te is, minden egyes idegszáladdal jóelőre?

KILENCEDIK LECKE

Százezer szó módszere: németül egy életen keresztül

■ Mikszáth Kálmán meséli. Volt egyszer egy kovács, olyan boszorkányosan könnyűkező ember, hogy a legnehezebb hályogoperációkat elvégezte közönséges bugylibicskával is. Egyszer egy híres szemorvos jelenlétében vette le a falujabeli szabó félszeméről a zöldhályogot. De csak az egyiket. Közben ugyanis a professor megtanította a szem szerkezetére, feltárta előtte azokat a veszedelmeket, amik leselkednek ilyen műtét közben az orvosra minden lépten-nyomon. Attól kezdve a kovácsmester nem tudott többé operálni, mert minduntalan megreszketett a keze félelmében.

Ez a kovács jut eszembe, valahányszor beszélni hallalak vagy írni látlak németül. Azért is ez a legelső tanácsom: ne félj! Ne járjon minduntalan a derdiedas meg a nyelvtan sok száz paragrafusa az eszedben. Ha rosszul mondtad vagy írtad, hát Istenem, megesett. Megesett már máson is. Kezdő korcsolyás korodban soha sem terültél el a jégen? Nem is vagy akkor igazi jó korcsolyázó, hallod!

1. A *derdiedas*-t különben sem lehet másképp megtanulni, mint gyakorlatból. A nyelvtan tanácsai e tekintetben csak ott segítenek, ahol nincs, vagy csak nagyon kevés a kivétel. A *-heit* végű szók pl. kivétel nélkül nőneműek, mivelhogy ez a *-heit* végződés valaha önálló főnév volt, maga is nőnemű. Van néhány ilyen eset még, ezeket a nyelvtan felsorolja mind. Már az *-el* végzetűeknél van egy kis baj. Úgy szokta a nyelvtan, hogy odavetőleg megjegyzi: ezek nagyrészt hímneműek és aztán lelkiismeretesen listára szedi a kivételeket. Ennek következtében rendszeren épen ezekre a kivételekre emlékszik jobban és részletesebben minden diák.

Próbálják a nyelvmesterek különféle könnyítésekkel megkerülni a dolog nehezét. Mostanában hagyja vagy hagyta el a sajtót Hittrich főigazgató úrnak egy pompás kísérlete, az egyiptomi hieroglifekhez hasonló képecek formájában, ahol a fogalom neve helyett adott rajzba a szó neme szerint *r*, *e*, vagy *s* betű van belerejtve (mondjuk: fa, melynek ágai vagy kérge *r* - betű-

szerűen kanyarognak, mert a fa németül der Baum.) Nagyszerű segédeszköz ez minden olyan diák számára, akinek a memóriája vizuális, vagyis arra emlékszik vissza legkönnyebben, amit látott. Különösen akkor használhatja nagyon jól, ha csak néhány száz szó nemére akar pontosan visszaemlékezni. Főképpen pedig szeretném, ha megéreznéd a hangomon, hogy halálosan komolyra csendesedett – ha nem németül akar tanulni, hanem ki akar bújni lehetőleg szerencsésen, ama teher viselése alól, amelyet német órán raknak gyenge vállaira.

Szerintem a derdiedas-t csak az a diák tanulhatja meg igazán, aki figyelmesen, eleget és elégszer foglalkozik a német nyelvvel. Előveszem pl. a *Das Schaf* című olvasmányt. *Das Schaf ist ein geduldiges, frommes Tier.* A *das Schaf* szó a címben is előfordul, az első mondatban is. És még jóegynéhányszor az olvasmányban, hiszen az egész róla íródott. Mint valami nagyon magátólértetődő dolog marad meg bennem, hogy *das Schaf*-nak, tehát nem Schaf-nak, hanem *das Schaf*-nak nevezik a németek azt a gyapjas, bégető négy lábú jószágot, amely a mi magyar világunkban mégis csak a birkához hasonlít legeslegjobban. Az *ein geduldiges, frommes Tier* két jelzője viszont arról tanúskodik, hogy a *Tier* szó teljes alakja a németben *das Tier*.

Azt mondod erre, hogy ezt nehéz megjegyezni és könnyű elfelejteni. Hát nincs igazad. Könnyű megjegyezni, ha az ember mindjárt az elején becsületesen tudomásul veszi, hogy a német főnévnek neme van. Tehát nem elég tudnom, hogy a birka gyapja németül Wolle. Semmit sem tudok, ha csak ennyit tudok. *Die Wolle* a gyapjú, nem Wolle. Akkor aztán külön nehézség nélkül olvasom ki ezt a tényt ebből a mondatból: *die abgeschorene Wolle wird gereinigt.* Könnyű megjegyezni, ha az ember esze soha, véletlenül sem, kivételképen sem fogadja el a német szót a neme nélkül megőrzésre, attól kezdve, hogy meghallotta róla ezt az indogermán tulajdonságot. És nehéz elfelejteni is – ha állandóan, eleget és figyelemmel olvasol németül. A *das Schaf* c. olvasmányt a *der Hund* c. olvasmány előzte meg. Már ott is előfordult, hogy: *der Hund ist ein treues nützliches Haustier.* Treues is, nützliches is, tehát *das Tier*. Már akkor megjegyezhetted volna, hogy a *Tier* nem *Tier*, hanem *das Tier*. De tegyük fel, hogy kiment az eszedből. Nem baj, mert íme, a *das Schaf* meg *ein geduldiges, frommes Tier*, eszerint a másik olvasmány szerint. És ha még ez mindig nem elég, három olvasmánnyal arrébb az foglaltatik egy kérdésben, *welches ist unser schönstes Tier?* A *schönstes* kitétel megint emlékeztetni fog a *Tier* szó német értelemben veendő teljes alakjára.

De ha még akkor sem tudom? – kérdezed makacsul – hiszen nagyon sok német főnév van még ezen a kettőn kívül a világon és nagyon sok egyéb megjegyezni való igealak, prepozíció-vonzat, szórendi szabály stb., stb. Igazad van, és még sincs igazad. Ne felejtsd el, hogy megegyezésünk értelmében többé nem lesz mindegy neked, tudod-e valamely német főnév teljes alakját, vagy nem tudod. Ez nagyon megkönnyíti a dolgod, hidd el. Azután, azt se hagyd figyelmen kívül, hogy ez a szó lépten-nyomon előkerült máris, pedig csak egy heti tananyag keretén belül figyeltük meg. Hát az egész évben, hát a többi hét esztendő alatt, hát teljes életedben ezután?!... Mert remélem, nem akarod abbahagyni a barátkozást a német lélekkel többé sohasem?

2. Tegyük fel, hogy a derdiedas kérdésében jóra jöttünk, egyformán, gondolkozunk. Még mindig itt a másik nehézség, a *nyelvtané*. Mikor használjunk imperfectumot, mikor perfectumot, sein-nal képezzük-e a perfectumi alakot, vagy haben-nel? Az ember a sok szabály miatt mozdulni sem merészel.

Megint csak azt mondom neked, amit a főnév nemeire mondtam. Nincs is olyan sok szabály, ha az ember halálosan komolyan veszi a német nyelv egynéhány sarkalatos törvényét. Olyanformán állunk ezzel, mint a tízparancsolattal. Aki azt megtartja, sohasem ütközik a büntetőtörvénykönyv sok száz paragrafusá közül egyikbe sem.

Itt van például a perfectum és a segédigék kérdése. Kinyitom a könyvünket egy ú. n. beszédgyakorlatnál s olvasom: die Herren, von denen wir *gesprochen haben, sind* um 10 h 15 von München, wo sie *übernachtet haben, abgefahren*.

Emlékszel még rá, ezzel szemben, mikor a Riesenspielzeug c. olvasmányt olvastuk? Ott meg azt olvashattad a többek között: Einmal *ging* das Riesenfräulein herab ins Tal. Az urak *elutaztak*, a kisasszony *lesétált* a völgybe. Magyarul egyformán van a kettő, németül az egyik praesens perfectum, a másik praeteritum imperfectum. Magyar fiúknak és lányoknak ezért nehéz különbséget tenni közöttük.

Igen, mert nem szereti egyszersmindenkorra tudomásul venni a magyar diák, hogy a perfectum nem múlt idő, hanem befejezett cselekvés. A *ging* azt akarja, hogy eredj el vele a múltba, odáig, mikor még a mese szerint óriások is éltek a földön, akkor megláthatod, ahogy az óriáskisasszony *épen sétál lefele* a várhegyről a völgybe. A *gesprochen haben, übernachtet haben* és *ist gefahren* alakok ellenben nem követelnek tőled ilyesmit. Mire való is

volna az ilyen beszélgetés közben, amikor rendesen aktuális kérdések, tehát maga a jelen pillanat forog szóban. A befejezett ügyek ilyenkor mindig erre a jelenre vannak vonatkoztatva. Nem azt kívánom tőled, hogy képzeletben éld át újra, ahogy bizonyos urakról kevéssel ezelőtt beszélgettünk egymás közt, csak azt kérem, hogy miután újra szó van róluk, emlékezz vissza rá: már említettük őket egymás között, tehát nem vadidegenek. Ugyanígy nem azt kérem, lásd őket a müncheni szálloda szobájában, ahogy jóízűen végigalusszák az éjszakát, hanem csak azt, hogy az éjszakát Münchenben töltött utasembereknek tekintsd őket. Azt sem akarom, hogy elutazásuk pillanatában lesd meg mind a kettőt a pályaudvaron, csak azt szeretném, vedd tudomásul, hogy miután még a délelőtt folyamán felszedték a sátorfájukat, *jelenleg* nincsenek Münchenben, elutaztak.

Ha megértetted, mit akar a perfectummal mondani a német s a legtöbb indogermán nép, megérted a *haben* és *sein* segédigék használatát is nagyon könnyen. Ha elutaztam délelőtt Münchenből, akkor jelenleg, délután elutazottnak vagyok tekinthető, rossz magyarsággal mondva el vagyok utazva = ich bin abgefahren. Ellenben, ha Münchenben töltöttem el az éjszakát, könnyű megérteni, hogy nem én magam vagyok eltöltve, hanem az éjszaka. Igen ám, de én magamról beszélek nem az éjszakáról, tehát nem az éjszakáról mondom azt, hogy Münchenben telt el, hanem magamról azt, hogy *van nekem* egy Münchenben töltött éjszakám, németesen én bírok egy éjszakát Münchenben eltöltve, vagyis ich habe in München übernachtet.

Azaz. Ha ezentúl kérdéses lesz előtted, milyen igealakot használj, csak két kérdést kell fel tenned:

a) Melyik pillanatról van szó tulajdonképen?

b) Azt akarom-e hangsúlyozni, hogy a szóban-forgó pillanatban éppen lefelejátézkodott a szóban forgó jelenet, vagy azt, hogy már befejezést nyert megelőzőleg.

3. Látod, most valami nagyon fontos dolgot tanulhattál meg, ha fogott rajtad a jó tanácsom. Megtanultam a leckét, elmentem keresztanyámékhoz: ez magyarul van, nemcsak magyar ember szavaival, hanem magyar ember eszejárása szerint is. (Miután kora délután) megtanultam a leckét s (nyomban utána) elmentem keresztanyámékhoz, (jelenleg, estefelé úgy áll a helyzet, hogy) a leckém meg van tanulva, én pedig közben megjártam keresztanyámékat, tehát egyfelől *van nekem egy megtanult leckém*, másfelől pedig – *magam keresztanyáméknál járt* (valaki) *vagyok*.

Ez viszont németül van, egyelőre csak német ember eszejárása szerint, úgy, hogy nem kell egyebet tennem, mint megkeresnem hozzá a német ember szavait.

A nyelvtanulás „magas iskolája” már ez. *Ha idegen nyelvet tanulok, el kell felejtenem a magyar nyelvről.* Szigorúan véve nem igaz az, hogy der Tisch = az asztal. Nem igaz, mert nem kötöttek szerződést a legrégebb magyar ember meg a legrégebb német ember egymással, hogy jó, hívjátok ti der Tischnek az asztalt, mi majd az asztalnak fogjuk hívni a der Tischet. A német ember szavajárása, gondolkozása, egész életfolyása más, mint a mienk és függetlenül a mienktől más.

Ezért ajánlom neked a szószedet mellé a mondatszedetet is. *Vagy úgy, hogy olvasás közben minduntalan figyelsz a német kitételekre, vagy, ha nem bízol a memóriádban, úgy, hogy kicédulázod az érdekesebb mondatokat. Tegyük fel például, hogy épen a híres német vicclapot, a Fliegende Blättert olvasod. „Der Fabeldichter Lafontaine war in hohem Grade zerstreut. Fölöttébb, nagyon, igen-igen, nagymértékben szórakozott volt. Jegyezd meg, vagy húzd alá: in hohem Grade. (Nyelvtan is van benne: in hohem Grade: egytagúak dativusa az erős ragozásúak második csoportjában: e; in hol kérdésre dativussal jár; melléknevek erős ragozású formája: a melléknéven a végződés. Szókincsed is gyarapodott: a hohem dativusi alakból, ha nem is mindent, de annyit megtudhatsz, hogy a Grad szó vagy der, vagy das Grad, de semmiesetre sem die Grad. Ne búsulj, mire megöregszel, az is kiderül, der-e hát, vagy das. De ha nagyon türelmetlen vagy, nézd meg a szótárban.) Einst wollte er einen Freund besuchen. (Csöndesen megjegyzed magadban, a magyar is megvizitelt, meglátogat valakit, a német is. Nyelvtan szempontjából az einst wollte er mondatkezdés tanulságos: az einst elhelyezése folytán szükségessé vált fordított szórend miatt. Jó tudni, mormogod, hogy így szokás. A német stílusod javult vele, majd meglátod. Könnyebben, gördülékenyebben tudsz ezentúl folytatni egy megkezdett történetet beszédközben. Einen Freund, tehát, ha eddig nem tudtad volna der Freund az embernek, amennyiben van neki olyan, a német barátja.) Als er in dessen Wohnung kam und fragte, ob er zu Hause sei, erhielt er zur Antwort, derselbe sei vor einigen Monaten gestorben. (Jegyezd meg, vagy húzd alá, ami dúlt betűvel van idenyomtatva: mikor a magyarnak azt mondták, hogy, vagy mikor a magyar azt a választ kapta, hogy, olyankor a német valamit vagy azt, hogy... mindig, zur Antwort és legtöbbször erhielt. Nyelvtanilag is tanulságos az eset, hiszen a magyar úgy mondaná a maga fejtől: er ist zu*

Hause, derselbe ist gestorben. A német ellenben úgy gondolkozik, hogy sem az, amit az ember kérdez, sem az, amit felelnek neki, nem száz-százalékos valóság, nem szabad rá mérget venni. Vagy otthon van az illető, vagy nincs, ha egyszer már kérdezősködni kell a dolog felől. És mit tudom én, meghalt-e igazán, azért, hogy azt állítják róla akármilyen szavahihető emberek. Ezért teszi ilyen esetben a német észjárás a mellékmondatok igéit coniunctivusba.

Igaz, hogy épen ebben a viccben szinte felesleges, a coniunctivus (de hát viszont a vicc is ez a viccben). „Das hätte ich mir denken können”, sagte Lafontaine kleinlaut, „ich war ja mit bei seinem Leichenbegängnis”. (A *ja* itt nem: igen, hanem: *hiszen*. Ott voltam, *jelen* voltam, *én is ott voltam*: ich war ja *mit*. A temetésén: bei seinem Leichenbegängnis. Mikor ilyet olvas az ember, nagyot nyel, és azt gondolja magában: a nyelvtan csak körülbelül mondhatja meg a német prepozíciók jelentését. Das hätte ich *mir* denken können. Gondolhattam volna. Ez a *mir* valami olyat akar érzékeltetni, hogy hol más kárán, hol a magáén, de mindig tanul az okos ember. Félreteszi, amit gondolt, vagy gondolnia kellett volna, a jövőre, tanulságul, *magának*.)

4. Még egyet. Azt mondhatnád: kérem, én nem olvashatok németül ilyen sokat, hiszen más dolgom is van és unalmas is ennyi szövegből egyenkint kikeresgélni az ismeretlen szavakat. Meg fogsz lepődni, mit felelek erre. *Hát a fordítás mit vétett?* Igen, kérlek, jól látsz, nem káprázik a szemed: most az egyszer puskapárti vagyok. Amilyen tilos, mert veszedelmes a lecke egynéhány sorát értelem nélkül puskából bagózni be tízperckor vagy pláne csengetés után, épen olyan ajánlatos kezdő olvasóknak a napi száz, kétszáz, sőt több száz sornyi szövegüket bilingvis, kétnyelvű kiadás, vagy jó magyar fordítás segítségével olvasniuk el szótárforogatás helyett. (Még egyszer ismétlem, félre ne érts: nem a leckéről van szó, hanem a magánolvasmányaidról.)

5. *Az sem baj, ha nem értesz meg minden szót rögtön, első előfordulása alkalmából.* A szöveg többi kifejezése azért legtöbbször útbaigazít. Példánknál maradva, meglehet, hogy a *zerstreut* szóból első olvasásra csak annyit hámozol ki, hogy Lafontaine *ilyen* volt. Mire végigolvastad az anekdotát, már talán sejtet is, hogy aki meglátogatja halott barátját, holott részt vett a temetésén s hozzá még művész, íróember az illető, az nem lehet más, mint nagyon, nagyon...feledékeny? Igen, olyanforma, de mégsem egészen az. Hogy is mondják csak? Tudom már, szórakozott. De ha a végén se jössz rá, se baj. Elteszed félig kész holmijaid közé, hátha még egyszer rákerül a sor.

Egy hét múlva csakugyan ezt olvasod. „Ejnye, de ... izé ... vagyok. Már a harmadik esernyőmet felejtettem a villamoson ezen a héten.” Lefontaine is zerstreut... a viccben foglaltak miatt. Ez a másik is zerstreut, mint ahogy az esernyők is bizonyítják... No ha még mindig nem jut eszedbe a helyes, pontos magyar megfelelés, vedd tudomásul, hogy te is szakasztott olyan vagy, akárcsak ők. Szórakozott. Velem együtt, aki sehogysem akarom észrevenni, hogy a németül tanulásra szánt idő igazság szerint már régesrég letelt.

TÍZEDIK LECKE

Mivel látja a nádorispán Toldit?

■ Hallom, holnap nyelvtan órátok lesz, s már előre borsózik a hátad tőle. Elhiszem. De te meg azt hidd el, hogy azok az esetkéek, amelyek most el fogok mesélni, egytől-egyig, szóról-szóra megtörténtek. Tudom jól, mert szem- és fültanúja voltam valamennyinek.

1. A Hűvösvölgyből ballagunk hazafelé ketten egy Laci nevű kiscserkésszel, aki civilben foglalkozására nézve második realista. Inkább csak hogy az idő teljék, megkérdezem tőle:

– No Laci, mit csinál a mértan? Meglesz-e végre-valahára idén évvégére a jelesed belőle?

Felragyog az arca a gyerekeknek a nagykarimájú kalap alatt:

– Meg bizony. Tegnapelőtt is jelesre feleltem.

– Igazán? És mit kérdezett tőled a mértantanár úr?

– A térbeli elemeket.

– Ne beszélj. Tőled már ilyeneket is kérdezhet az ember? És mondd, Laci, aki már a térbeli elemeket is ismered, meg tudnád-e magyarázni nekem, hogy az elem micsoda?

Laci megbotránkozva néz rám és egy kis kicsinylés is cseng a válaszában, miközben feleli:

– Hogyne, Istenem. Hát, ami a villanycsengőben szól.

2. Falusi iskolába vitt be hospitálni vendéglátó gazdám, a helybeli tiszteletes úr. Tanító bácsi a tékozló fiúról magyarázott megelőzőleg és most arra kíváncsi, melyik derék gyerek tudná első hallásra újra elmesélni az érdekes történetet egyelőre csak „a maga szavaival”. Berki Gyuszi, az ötödik-székből-harmadik ugyancsak ágaskodik, nyújtja az ujját, hogy ő tudná. Próbáld meg, na! – nyugszik bele tanító úr és Berki Gyuszi meg is próbálja. Persze, csupa izé, osztánhat, ótmegintelen a próbálkozás és csak a vége felé válik szokatlanul megemlítésre méltóvá. Mikor ugyanis odáig jutunk, hogy a tékozló fiú kondásnak szegődött, hirtelen összerázkódik Berki Gyuszi, elsápad és így mondja tovább, a történelmi igazságnak megfelelőleg, hogy:

– Osztánhat olyan *ehetnék* vót, hogy...izé...egísz *bélevetett* lett a sok *nemevistül*, osztánhat...nem bírom tovább mondani, tanító úr kérem szípen.

Tanító úr félreérti a szabadkozást:

– Hogyne tudnád, ha eddig tudtad. Mondjad csak! Végre, mikor már alig látott az éhségtől, mit csinált?

Berki Gyuszi olyan zöld utálkozásában, mint éppen a zöld hagymaszár. Alig bírja kinyögni:

– Tessík elképzelni, képes lett *vóna elenni a disznó elől az ivóst!*

3. Egyik cserkészünnepélyen irredenta darabot adnak. A jelenet az égben történik, az angyalok izgatottan várnak egy kis hatéves fiúcskát, aki kokárdát mert a mellére tűzni március 15-én s ezért a cseh vagy oláh vagy szerb járőr keresztüldöfte a szuronyával. Végre megjelenik a kisfiú, persze már idősebb, mint a darab utasítása mondja, no de még mindig elég kicsi, kurtanadrágos, elsőgimnazista cserkészapród. Nagyon ügyesen pattogatja a jambusait:

Igen, kiáltám, éljen a szabadság!
 Piros-fehér-zöld trikolorunk, éljen!
 És mindörökké éljen a magyar!
 Hiába jöttök, hősök, annyian
 Én ellenem, ki egymagam vagyok
 S hiába fogtok keblemnek szuronyt:
 Fegyvertelen bár, félelmet nem ismer...
 Ám szúrj keresztül, ontsd ki véretem,
 A mártírvérből szebb jövő fakad!
 Így hal meg egy kis iskolás fiú
 Vad, martalóc kezeztől a hazáért!

Mikor aztán vége a darabnak, lejön a gyerek a színpadról, beáll ő is nézőközönségnek. Véletlenül a mamája mellett ülök; hogy így a közelembe kerül, megkérdem tőle:

– No Miki, mit csinálnál, ha beállítana most vagy öt katona, feltűzött szuronnyal és neked jönnének, hogy add oda a gomblyukadból ezt a nemzetiszín kokárdát?

Miki, mintha csak nem is ő szavalta volna el az imént a jambusokat, azt feleli erre, igaz, hogy csak igénytelen, hétköznapi prózában:

– Nagyszerű!... Elszaladnék!

4. Elemeznek valahol, nem fontos hogy hol, nem fontos, hogy kik, nem fontos, hogy mit. Előbb feláll az első-szék-első a hatodik osztályból, felé

fordul az ötödik osztálynak és elmondja a minden időkre és minden esetekre érvényes alapigazságokat. – A mondat részei a következők: állítmány, alany, tárgy, jelző és határozó. Állítmánynak nevezzük azt a mondatrészt, mely a mitcsinál, mitörténikvele, milyenállapotbanvan kérdésre felel. Alanynak nevezzük azt a mondatrészt, amely a kicsodamicsoda kérdésre felel...

Mikor aztán már eléggé meg van az ötödik osztály okosítva, onnan is felpattan az első-szék-első és elolvassa a nagytáblára felírt példamondatok közül a legelső:

– Nádorispán látja Toldit a nagy fával.

Rektor úr helyeslőleg és bátorítólag int feléje:

– Derék gyerek vagy, fiam, jól hangsúlyozol olvasás közben. No, próbáld elemezni. Mit csinál?

A gyerek mondja, mint a vízfolyás, önmaga tévén fel önmagának a kérdőszókat:

– Mit csinál? Látja. Állítmány látja. Ki látja? Nádorispán. Alany benne nádorispán. Kit lát? Toldit. Toldit tárgy. Milyen fával látja? Nagy fával. Nagy melléknévi jelző. Mivel látja? Fával. Fával eszközhatározó.

Rektor úr elégedetten bólogat minden egyes mondatrész megállapítása után:

– Jól van! Helyes! Ez is igaz! Nagyon jól van! Leülhetsz, jól feleltél Nagyidei Pista, nagyot nőj!

Újabb mondat következik. Mester, deák és az egész iskola apraja-nagyja egyértelműleg belenyugosznak a megváltozhatatlanba, hogy nyelvtanilag nemcsak a maga szemével, esetleg pápaszem mögül lát az ember, hanem a nagy fával is.

*

De talán elég is lesz már a példákból, okos ember kevés szóból ért. Ha te is közéjük tartozol, úgy kezelheted ezt a négy kis esetet, mint a szabó a maga ármányos tükreit. Elöl-hátul szemreveheted a segítségükkel, amit akarsz. Azt tudniillik, hogy miért tartod és tartjátok legtöbbször a nyelvtant, ezt a végtelen érdekes tudnivalót olyan haló unalmas leckének, hogy már nevének pusztán hallatára drukk vagy álmoság szokott meglepni mindnyájukat.

Az első tükör azt mutatja, hogy sokkal több szót használunk, mint amennyit értünk. Addig nem lett volna szabad a Laci gyereknek térbeli elemekről beszélnie, míg általában nem tudja, mi az elem. Országszerte

ismeretes anekdota, hogy a falusi gyerekek a tizenkét apostol nevét egyszer valahol így mondták volt „karban”: „Péter vót az első, *kík-követ ett* András.” Mosolyogni szokás a kis butuj gyerekeken, pedig tiszteletet érdemelnének kinevetés helyett. Úgy áll a dolog tudniillik, hogy arra mifelénk a Sárreten a rézgálicot hívják kékkőnek, illetőleg kikkű-nek, azt ellenben, hogy mit jelent „követni valakit”, mindennapi életükben soha senkitől nem hallják, tehát nem is értik, szegény kisiskolások. Én bizony a magam részéről sokkal okosabb embereknek ítélem őket a hűvösvölgyi Lacinál, mert, ha szövegrontás árán is, de legalább értelmét adták annak, ami különben teljesen érthetetlen maradt volna előttük. Nem jó étel ugyan a kikkű, de hát nekiszomorodott leányzók eleget hallatnak magok felől egy olyan kis faluban is, mint a miénk: gyufát *isznak* pénteken, hogy vasárnap temessék őket. Ki tudja, Andrásnak is mi oka lehetett rá, hogy kikkövet *egyen*? Elég az hozzá, kit követett András, ennek semmi értelme se volna, kík-követ ett András, ezt meg minden ember megértheti. Laci, Laci, hűvösvölgyi Laci, azt mondom én neked is, meg a többi magyar iskolás gyerekek is, amit már a számpéldákról szoltomban is mondtam egyszer: *unalmas a számtan, mert mindig csak műveleteket végeztek benne, az adatok nem fontosak és unalmas a nyelvtan, mert mindig csak elemeztek s meg sem próbáljátok elképzelni azokat az érdekes képeket, amelyek minden elemzendő mondat mélyén ott rejtőznek s ha az elemzéstek nem volna önmagáért való gépies munka, meg is mutatkoznának minden egyes alkalommal.*

A második tükör legalább is ezt sejteti. A kis Berki olyan elevenen képzelte maga elé a disznókat, a moslékos dézsát, meg a szegény züllött, éhes tékozló fiút, hogy a pusztá gondolatára felfordult a gyomra. Valószínűleg magamagát képzelte a tékozló fiú helyébe. Mi lenne, ha ma délben hazamegy, kiviszi a dézsát a vályúhoz, kiönti a moslékot, a hízók ott dúródnak a lába körül, halámolják a mosogatólét, kenyérhajat, alma-csutkát, meg a többi csúnyaságot, van abban néha zöldpenész is, meg pulykahimlője, brr, de borzasztó lenne, ha bele kellene ma délután kóstolnia Berki Gyuszkónak ebbe a fertelmes italba.

Egy szóval, Berki Gyuszkó hallotta a tanító úr szavait és azonmód megképzett neki az egész história. Onnan tudom, hogy nem szavakat ismételt, hanem a szó teljes értelmében mozifilmet látott maga előtt sorjában leperegni képzeletben, mert mikor újra szavakba kellett szegnie, amit lát, szokatlanul nagy mértékben hívta segítségül „a maga szavait”. Tanító úr

csak annyit mondott a tékozló fiúról, hogy *megéhezett*. Berki Gyuszi bizonyosan a Tóth Eszter fiára gondolt: szegény kéregető, félkalótya Imre, az olyan „*bélevetett*” a sok éhségtől. Meg magamagára gondolt Berki Gyuszi, ő olyan „*ehetnék*” minden délben, mert a magával hozott görhemálét már kilenc órai fertálykor bedörmöli utolsó morzsáig. Aztán meg tanító úr igen csak ennyit mondhatott magyarázat közben: *Kívánta megenni a disznók eledelét, legfeljebb moslékot*, ha emlegethetett, hogy a gyerekek könnyebben megértsék. Berki Gyuszi önhatalmúlag használta ezt a szót: „*ivós*”, egyszerűen megint csak azért, mert hazagondolt. Tanító úr szava képet ébresztett benne, ő ezt a képet újra visszarajzolta szavakkal mondatnak.

Tudjátok-e hát már, mire való a nyelvtan? Arra akar elébb megtanítani, aztán rászoktatni, végül kényszeríteni benneteket, hogy lelki szemmel lássatok! A legtöbb ember lelkében vak és süket. Hallja a szót, de csak a szót hallja, nem lát maga előtt a szavak nyomán, a szavak következtében semmit. Mondja a szót, egyiket a másik után, úgy ahogy azok legtöbbször követni szokták egymást, úgy ahogy neki is leg-megszokottabban jönnek a szájára engedelmesen, de nem azt rajzolja le szavakkal, ami benne él, hiszen nem is él benne semmi, legalább is világosan, képszerű élességgel nem, csak beszél a világba...

A harmadik tükörben megláthatod. Az ott szereplő kisfiúnak külön voltak beszajkózott, semmitmondó szavai és külön a valóságos élete. Egyiknek a másikhöz még annyi köze sem volt, hogy az idegen bácsi furfangos kérdésére természetes gyanakvás ébredhetett volna benne s kissé óvatosabban fogalmazta volna meg ennek következtében a feleletét. A szavak közt is voltak katonák, a kérdés is katonákat ígért a következő öt percben. A szavak közt is ott szerepelt a kokárda, a mellén is ott díszlett valóságosan. A szavak ellenállásra köteleztek volna, az élet kézzelfogható ijedelme szaladásra ösztökélt. És győzött a valóság, mert a szavak nem voltak eleven szavak. Mondat és szó, egész szellemi világom csak akkor lehet eleven, ha magam előtt látom minduntalan. Még pedig nyüzsögni, mozogni látom magam előtt; nem állva, elszigetelten, külön-külön egymás *mellett*, hanem egymással összefüggésben, az elsőt a második *előtt*, a harmadikat a másodikkal *együtt*, a negyediket a két előző *nyomában*.

A negyedik tükörbe nézz! Ott áll bosszút a nyelvtan azokon, akik nem fogadtak szót neki, ott csúfolja ki azokat, akik vakon-süketen úgy tesznek mégis, mintha értenének a dologhoz. Olyankor, mikor a gépiességnek igaza

van, nehéz is eldönteni, lát-e hát a beszélő, vagy csak a szája jár, mint ahogy a vakokat sokszor látó embereknek tartja az ember, egészen addig, míg útkereszteződéshez nem érnek. *Náadorispán* csakugyan alany, *látja* csakugyan állítmány. Vaknak és látónak egyaránt. De már a nagy fával csak a vaknak eszközhatározó. A látó úgy látja ezt a képet, hogy megelőzőleg Toldi „a nehéz fát végénél ragadja, mint csekély botocskát, könnyedén forgatja...” és ezt látja a náadorispán: Toldit a *nagy fával*. Ha őszintén, igazán felbontottál volna már megelőzőleg egy nagycsomó mondatot, időben bontottad volna részeire mindegyiket, mint egy filmdarab jeleneteit, akkor azóta már hiba nélkül tudnál elemezni is, a lelkedben is nagyobb rendben sorakoznának a szellem kincsei. És nagyobb számban is kétségkívül.

A nyelvtant pedig, mint a lelki gazdagodás egyik legfinomabb, leghasznosabb és legérdekesebb fegyverét nem unnád, hanem szeretnéd, óvnád és főképpen használnád lépten-nyomon.

TIZENEGYEDIK LECKE

Miért nem szokás hittanból megbukni?

Most pedig engedjétek el nekem a szokásos enyelgést, ahogy eddig félkomolyan, féltréfásan arról szoktam beszélgetni veletek, hogy próbáltok ti, és hogy nem kellene németül vagy földrajzot tanulnotok. Olyan óra következik, ahol hasonló baleset nem érhet benneteket. *A hittant nem lehet rosszul tanulni.* Sok diák észrevette már ezt, meglehetősen közismert – és fölöttébb félremagyarázott – igazság, hogy hittanból nem is illik, de nem is szokás szekundát szerezni.

Hogy lehet ez? – kérdezitek minden bizonnyal, nagy zavarba ejtve e kérdéssel engemet, mert olyasvalamit kell megmagyaráznom, amely több mint megmagyarázható. Szeretnék megkérni benneteket, hogy most az egyszer akkora figyelemmel hallgassatok reám, amely bizonyos mértékben szintén több legyen, mint a szokásos odafigyelés. Ne csak ne bánjátok, de egyenesen akarjátok, kívánjátok és szeressétek, hogy igazam legyen.

Emlékeztek József történetére? Bátyjai irigykedtek rá, ókútba lökték, eladták; Egyiptomba került, börtönbe vetették, elfelejtkeztek róla és mégis első ember lett belőle Egyiptomban a fáraó után. Megsegíthetett temérdek sok lelket, akik az ő előrelátó bölcsessége nélkül éhen veszték volna, megsegíthette és viszontláthatta öreg édesapját, rosszért jóval fizethetett testvéreinek; így válik víg történetté az ő szomorú esete a végén. Érzí ezt József is s ezekre a szavakra fakad testvéreivel való nagy jelenetében: *ti gonoszat akartatok énvelem és Isten jóra fordította.*

Ez az, látjátok. Sokszor akarnak az emberek gonoszt, amit aztán Isten egyszerűen jóra fordít. Ezért nem szokás hittanból megbukni. Ezért nem lehet a hittant rosszul tanulni. El tudok képzelni nagyon rossz diákokat, akik a hittanból éppen olyan keveset tudnak, mint latinból. El tudok képzelni olyanokat, akik még annyit sem forgatják a bibliát, mint a szótárt vagy az atlaszt. Sok minden rosszat és helytelent el tudok képzelni. De nem tudok elképzelni emberektől elrontott ügyeket, úgy tönkretéve, hogy Isten jóra ne fordíthatná.

Áll ez, természetesen, a számtanra és természetrajzra is. Isten kegyelme ott sem a jelestől vagy az elégségestől függ. *Van azonban a hittan és a többi tárgyak közt egy lényeges nagy különbség.* Szeretném ezt is a bibliából

mutatni meg nektek. Az hogy a szorzás próbája az osztás és hogy az egyszikű növények levele párhuzamos erezetű, az tudnivaló és *tudni* kell. Azt meg, hogy Isten többet özönvizet nem fog a földre bocsátani és hogy elküldé hozzánk az Ő egyszülött Fiát e földre, hogy egyszervaló tökéletes áldozatával eltörölje vétkeinket, azt *hinni* kell. (Különben világéletünkben a bűn rabságában maradva vergődünk.)

De mivelhogy ez így van, fel kell vetnünk a kérdést: miért szükséges nekünk, embereknek tudnunk a tudnivalókat? Emlékszel-e a bűnesetre? Ha emlékszel, könnyű a felelet. Azért kell tudnunk, mert első szüleink ettek a jó és gonosz tudásának fájáról s mi, emberek, mindnyájan tőlük származunk, tehát ugyanebben a bűnben fogantattunk.

Első szüleink azzal váltak a jónak és gonosznak tudóivá, hogy megszegték az engedelmisséget Istennel szemben. Minden engedetlenségnek ez a következménye. Ha elmennél édesapáddal messzire, mondjuk Stockholmig és ott egyszer csak megkötnéd magad, felmondanád neki a barátságot, kivonnád kezedet a kezéből...ugyan mi lenne? Jónak és gonosznak tudójává kellene válnod abban a szempillantásban úgy, ahogy arrafelé menet nem kellett: haza kellene találnod. Meg kellene tanulnod, mi a pénz értéke, amibe az ennivaló és a menetjegy kerül, milyen nehéz azt megszerezni, milyen sok a keményszívű ember, de milyen sok a résztvevő szívű is. Hogy van svédül, vagy legalább is németül nagyon sok minden, amit eddig csak édes- apád tudott. Tudni, tanulni az ember eredendő bűnéből következő kötelesség. Azért szokott megbukni az ember, ha nem tud eleget a tudnivaló tantárgyakból, mert bűnösnek lenni és elesni együtt járó, egymásból folyó két emberi állapot.

Tudd meg, mi a jó és mi a rossz, *ez az ember akaratából való. Hidd el*, hogy én teremő és gondviselő mennyei édes Atyád vagyok, *ez az Isten akarata*. Mindkettő egyformán: e földi életben emberi sorsunk. Megszöknünk előle éppúgy nem lehet, mint tudomásul nem vennünk nem lehetne, hogy lélegzünk, dobog a szívünk és, ha megéhezünk, ennivalóra van szükségünk. Ha tehát jól tanulsz, ez annyit jelent, hogy tudomásul vetted Isten büntetését az engedetlenségedért és arcod verejtékével – úgy ahogy ő parancsolta – eszed a te kenyeredet. Meg is lesz a látatja: bizonyos körülmények között, az ú. n. szellemi világban könnyebben eligazodhatsz a tekintetben mi a jó, mi a gonosz.

De ugyanezen oknál fogva nem lehet a hittant rosszul tanulni. Nem mintha te nem tanulhatnád rosszul és nem mintha nem volna okosabb

dolog tőled, ha a lehető legeslegjobban megtanulnád ezt is. Hanem azért, mert hiábavaló fáradozás Isten kegyelme ellen rugódoznod. Akármilyen rossz fia vagy Istennek, ő mégis szerető és mennyei édes Atyád neked is. Akárhogy is bántod Jézus Krisztust, ő mégsem haragszik rád. Akármennyit vétkezel magad ellen (tehát a Szentírás szavai szerint akármilyen méltatlan templomot építesz magadból a Szentléleknek), az, ettől függetlenül, akármikor odaszállhat a te méltatlan fejedre.

A latin nyelvtant lehet nem tudni, a latin szöveget ennek következtében lehet nem érteni, a múlt maradhat megint csak ennek következtében ösmeretlen világ a te számodra, s végül lehetsz a jelennek ismét csak ezért vaksüketen botorkáló vándora világeletemben, akinek a jelenségek véletlenül és váratlanul törnek az életére s törnek azt össze, érthetetlen módon, de teljes mértékben. Ez mind lehet. Egyszóval kaphatsz te az élettől is szekundát, túl az iskolán, a felnőttek világának javítóvizsgáján is, többször is, koporsód bezártáig is. Ellenben nem lehet el nem hinned hittanórán és azonkívül a mindennapi életben azt, ami a Bibliában van. Például, hogy nem szabad felépíteni Babel tornyát. Nem lehet, mert ha nem hiszed el és hozzáfogsz az építéséhez, *vagy előbb, vagy később, abba kell hagynod az építését*. Összevesztek egymás közt építészek, pallérok, kőművesek, menthetetlenül. Nem értitek egymás szavát, mert Isten efelől így rendelkezett már az első ilyen torony építése közben.

Nagyon sok ember van, aki hittanórán, vagy egyebütt, hallotta ezt a történetet és nem hitte el. De egyetlenegy embernek sem sikerült eddig még felépíteni Babel tornyát. Legfeljebb eltelt, vagy éppenséggel tönkrement az élete a hiábavaló erőfeszítésbe. Ennek így kell lenni és így van jól az ő érdekében is. Az a nagy elhagyatottság, amit minden egyes kőműves kell, hogy érezzen a szanaszétszóródás után, az a nagy összetöröttség és fáradtság, amit a féligfelépült épületre vetett búcsúpillantás okoz, az mindig ugyanannak a jele, amit József megérezett: az emberek rosszul akarták, Isten jóra fordította. Akár engedetlen fia vagy Istennek, akár engedelmes, az ő jelenlétének megérezését semmiképpen sem kerülheted el. Legfeljebb összetörődöttségeden keresztül találkozol vele életedben legelőször. *Ezért* nem lehet a hittant rosszul tanulni. De *ugyan ezért* nem is érdemes.

Tanuld meg hát jól. Úgy, hogy minden bibliai történet, egyháztörténelmi adat, hit és erkölcstani tétel, apologetikus vita és bizonyágtevés mélyén lásd meg Isten atyai szeretetének és kegyelmének hozzád hajolását. Te vagy az a lencseevő Ézsau, vagy az Isten angyalával viaskodó Jákob, vagy a

tékozló fiú, neked szól a tízparancsolat és a hegyi beszéd, tőled várja Isten, hogy ne mint bizonytalanra fuss és neked kell egyszer napokra, talán hónapokra megvakulni a damaszkuszi úton.

Halld meg ezt és hidd el ezt akár a fogságban sínylődöl ezúttal még, akár már a pusztában vándorolsz. Vagy dugd be előle a füledet és rázd a fejed tagadólag, mit használ. Ezt a vitatkozást már nagyon régen befejezte valaki a te károdra ugyan, de mégis csak a te javadra, mikor szépen, szelíden lehajtotta a fejét és azt sóhajtotta: elvégeztetett.

TIZENKETTEDIK LECKE

Az egésznek summája ez

Ezt az összefoglalást elsősorban nem-első-osztályos olvasóim számára írom. Azzal a kérdéssel fordulok azonban elsőosztályos olvasóimhoz egyidejűleg: próbálják meg elolvasni és megérteni ők is. Legfeljebb nem sikerül nekik, vagy mondjuk helyesebben így: nem sikerül minden részletében és mindjárt legelső olvasásra. De nekik is csak használhat, ha legalább homályos sejtés támad bennük felőle, mi lesz abból, hogy mindjárt diákpályájuk kezdetén komoly, kitartó, tudatos, kedvvel végzett munkához kezdenek.

A nagyobb diákoknak csupán annyit mondok előljáróba: ez a kis tanulási tanácsadó igyekezett mindvégig megmaradni az első osztály anyagának a körében. De csak azért tette ezt, hogy elsőosztályosok is hasznát vehessék, nem azért, mintha akár nyolcadikosoknak is nem akarna szólni egyúttal. Nyelvtanról szól (elsősök azt tanulják), de a nyelvtanon keresztül általában a magyar nyelvről és irodalomról is. Leíró természetrajzból ad példát, de az ötödikeseknek sem tudna többet, jobbat vagy mást tanácsolni afelől, hogy miért, mit és hogy kell többek között természetrajzórán tanulniok. Megeshetik, hogy ti azt is tudni szeretnétek, hogy kell, mit kell, miért kell nem általában magyar, hanem speciálisan stilisztika vagy irodalomtörténet órákon tanulnotok. De erre a kérdésre már, ezek között a keretek között, úgy érzem, nem volt kötelességem választ adni. (Közkívánatra máskor – szívesen.)

Most pedig lássuk befejezésüképen, mintegy ismétlésül, még egyszer összes tanulságainkat.

Számтан

Főcél: ki akarom számítani és meg akarom mérni, tehát számszerűen ismerni akarom magam körül az életet.

Tárgyi szempontból gyűjtöm tehát vagy csoportosítom a számadatokat, amelyeket a *számтан-кőnyvem* műveletek szempontjából sorolt fel, *egyéb кőnyveim* szerteszt szőrva és más tudnivalókkal vegyesen adnak tudomásomra, a *mindennapi életből* pedig legtöbbször úgy kell kihámozni.

Ezekből az adatokból vagy magam csinállok példákat, a példákból vagy a könyvekben készen kapott példákból újabb végeredményekhez jutok a műveletek segítségével.

Ilyenformán számolási ügyességem is állandóan nő, adataim száma nemkülönben. Második természetemmé válik a számolás s új világ tárul elém a számok tengerének végtelen tükrében. Lassankint nem tudnám megmondani, mikor számolok gyakorlat kedvéért, mikor szükségből és mikor magam mulatságára.

Számolás közben addig nem alkalmazom gépiesen a szabályt, míg teljesen tisztába nem jöttem vele, miért legjobb és leggazdaságosabb a szabály értelmében eljárnom.

Hogy ez sikerüljön, mindig „parasztésszel”, azaz a valóságra támaszkodó józan megfontolás szerint, fokról-fokra haladva töröm a fejem. Ez legjobban akkor fog sikerülni, ha nem is számokra, hanem a mindennapi élet számadataira gondolok vissza, valahányszor fennakadok.

Ez rendesen csak olyankor sikerül, ha a nehéz eljárásokat egyszerűbb esetekre bontom. Amit nem ismerek, addig forgatom, míg ki nem derül róla, hogy általam is ismert eljárásokon alapul.

Új feladatokra is hasonlóan megyek át. Ha sokat gondolkozik az ember hátrafelé, észreveszi, hogy előre is csak a régi alapokon lehet haladni. Az új művelet mindig egy régi művelet egyik sajátos esete.

Végül pedig: ha minden művelet a valóságon alapul, az új művelet viszont a régin, még pedig úgy, hogy egy még újabbat rejt magában, akkor minden számtani munkám végén meg kell kérdeznem, hogy mi az így elvégzett munkának és ekképpen elért eredménynek a gyakorlati haszna vagy jelentősége.

Földrajz

Azért tanuljuk, hogy földrajzi érzékünk mennél nagyobb mértékben kifejlődhessék. A mi tájékozódó képességünk ugyanis jóval kisebb, mint – mondjuk – a szabadban élő nomád indiánoké. Azonkívül abban a kitágított világban, amelyben mi, jövődöbéli művelt emberek, ma még diákok, élünk, már nem is volna elég az indiánok sólyomszeme, hazataláló ösztöne, éles hallása és egyéb – aránylag szűk területen nagyszerűen használható – érényei.

Meg kell tehát tanulnunk a tájékozódást nemcsak otthon, nemcsak a „terepen”, hanem hazánkban, Európában, a földkerekségén és lehetőleg a világmindenségben is. Hazataláló ösztönünket is ki kell ugyan fej-

leszteniünk a lehetőséghez képest, de amellet a kompasz és a térkép megismerése és kezelése előbbre való és sürgősebb kötelességünk.

Ha már jól tudunk térképet olvasni és meg tudjuk állapítani iránytű, praktikus tájékozódási szabályok és térkép segítségével saját helyzetünket és el tudunk onnan jutni nagyobb nehézség nélkül oda, ahova épen szándékozunk, *második lépésként megtanuljuk a térképről való látást*. Vidékeknek térképpé zsumorítása és térképnek vidékké tágítása, ez a művészet. Sok vázlatrajzot el kell készítenünk, sok különböző méretű térképet összehasonlítani, sok térkép fölött el kell ábrándoznunk, mindig és már jó ideje térképpel a kezünkben utazgatnunk, sétálnunk, míg ez a művészet természetes látásmódjává válik a szemünknek. De hogy akarjuk ezt, belefogtunk és végire szeretnénk járni, abból tudhatjuk meg, ha már nem fordítjuk oldalt, vagy fejfel lefelé a térképünket, hogy magunkat és helyzetünket megállapítsuk rajta.

Mielőtt ezt megtehetnéd, *alakítsd át a szemed tájképlencsévé. Tudd azt, amit látsz, földrajzi egységnek látni*, előbb csak a sétálóhelyedet, aztán a tornyotokból látható darabját a világnak, végül mindazt, amit órák hosszat befut a vonat veled útközben. *Ha sikerült, kutass az okok után: miért ilyen ez a vidék, amilyen és miért más, mint a másik? Onnan ismerlek meg, hogy a speciális térképeket kezded vallasni, sétaközben kódarabokat vájkálsz ki a hegyfalból, elgondolkozva állasz meg egy vízmosta részlet előtt, kedved támad barangolásokra, fényképező-masinaért könyörögsz édesapádnak és nem magadat meg a barátaidat kapod le vele vagy kell vagy sem, minden lehetséges pozitívában.*

Végül érdekelni kezd az ember is, nemcsak a vidék. Felfedezed, hogy egyiket a másik nélkül nehéz megérteni. A hortobágyi csikós és a Hortobágy egymást értelmezik és ketten tesznek egyet. (Megjárná, aki csak úgy mirnixdirnix, máról-holnapra bevetné a Hortobágyot búzával, úgy járna vele, mintha kötelező divattá tenné a budapesti korszón a csikósok szűrét, karikás ostorát és kékgatyáját.)

Azután kifelé kívánczik az ember a szűkebb hazából s földrajzi tanulmányai ott érnek véget, mikor már a valóságnak megfelelő helyét megkapta a földön élő többi ember társaságában.

Természetráajz

Főcél: hogy a földrajzban *megismert eget és földet benépesítem élőlényekkel a magam szellemi világában is szakasztott úgy, ahogy a*

valóságban is van. Előbb megfigyelem, aztán gyűjtöm, végül rendszerezem magam körül az élő világot, állatokat, növényeket és ásványokat. (Az ásványokat is; ott állnak ők az élet határán, gondolj a szénre és gondolj a kémiai törvényekre.) Mikor már jól megfigyeltem az élőlényeket, észrevettem és megállapítottam rajtuk az életjelenségeket, maga az élet kezd érdekelni, elébb úgy, ahogy általában nyilvánul növények és állatok mindennapi életében, később mint a földi élet legnagyobb titka, de mégis remek törvényszerűség. Legvégül két határhoz érkezem. Felfedezem az élet földhözköötöttségét az állat- és növényföldrajz segítségével, tehát újra a földrajzhoz jutottam el és felfedezem az élet titokzatos, örökkévaló, földöntúli voltát, vagyis *eljutok az emberhez és a lélekhez.*

Nyelvek

Már a földrajz és természetrajz is figyelmeztettek rá: milyen régóta élnek emberek a földön és milyen sokfélék. A jó diák éppen ezért elsősorban nem magára a legkíváncsibb, hanem másokra. Kissé szomorú és lehangoló, de nagyon hasznos igazság, amit hamarosan fel kell fedeznie, hogy azok a mások – igazán mások. Ha tehát azt akarom, hogy egyek legyenek velem, meg kell velök ismerkednem. Az ő másforma lelkükkel, külön világukkal, mienktől eltérő eddigi sorsukkal, mai helyzetükkel, jövőre reményeikkel. *A jó diák tehát kiválaszt egyet a szomszédságból és egyet az ősök közül, egy-egy népet, egy-egy kultúrát, egy-egy nyelvet és elkezd tanulmányozni.* Azaz latinul tanul és németül tanul. (Vagy csak németül, de azt aztán alaposan és apróra!) *Szókincset*, amely minden nép civilizációjának a keresztmetszete, *nyelvtant*, amely a gondolkozásmód, tehát a kultúra örlelke és *szólásmódokat, úgynevezett frazeológiát*, amely a beszéd és írás mai állapotának, tehát a tulajdonképpeni nyelvnek a tana.

Anyanyelv

A jó diák, ha igazán megérdemli ezt a nevet, hamarosan rájön, hogy szomszédait és őseit magán keresztül ismerheti meg legkönnyebben, önmagát viszont szomszédain és ősein keresztül. Azt, hogy mások: mások, mint mi, észre lehet ugyan venni, de megérteni nem lehet addig, míg pontosan meg nem állapítottuk, hogy kik vagyunk és milyenek vagyunk hát mi? *A magyar órák nyelvtani tanulmányai arra jók, hogy a magyar lélek törvényeit megállapíttassák velünk. A magyar szavak a magyar civilizáció keresztmetszete, a magyar mondatok a magyar kultúra örlelkének a szülöttei, a magyar szólá-*

sok a magyar beszéd és magyar írás mai állapotának, tehát a tulajdonképpen magyar nyelvnek a tana. (Ez utóbbi tény magyarázza, miért van egy tantárgy keretébe foglalva nyelvtan, olvasmányok, versek és dolgozatírás. A könyv nélkül elszavalt versek, a gyönyörűség okából vagy tanulságul olvasott próza: a legszebb és legérvényesebb magyar szólások gyűjteménye; a magyarázat, a felelés, a dolgozat pedig alkalomnyújtás a magunk nyelvének: beszédének és írásának a magyar kultúrközösségbe való beleolvadására.)

Hittan

Földrajzi és természetrajzi tanulmányaink során egy lépést sem tehetnénk számolás és mérés nélkül. Megfoghatatlan volna számunkra a földi világ, ha számtant nem tanulnánk. (A térképet csak az látja igazán, aki el tudja képzelni, hogy mekkora p. o. egy – a hetvenötezerhez.) Az emberi lélek világa, a történelem, a kultúra, a nemzet, az, hogy egyik ember beszél és a másik megérti, hogy élünk, szenvedünk, akarunk, szeretjük egymást, minden, minden, de még maga a földrajz, természetrajz és a számtan is: értelmetlen és érthetetlen volna – Isten teremő és gondviselő atyai kegyelme nélkül. Erről tesz bizonyosságot hittan órán a szentírás és őseink példaadó hitének áldott emlékezete.

Még egyszer az elsősöknek

Most még egyszer hozzád fordulok, első osztályba járó legfiatalabb kedves olvasóm. Láttad a megelőző összefoglalásból, milyen szép kilátást ígér tanulásnak nevezett hegymászásunk odafent a csúcson, a nyolcadik év végén.

De te még az út elején tartasz. Ne felejtsd el, hogy nincsenek szárnyaid. Sok-sok lépést meg kell tenned, egyiket a másik után, időt, fáradságot nem kímélve, unalmat nem ismerve, míg feljuthatsz a végén a tetőre. Mindegy. Meghallottad, elhitted és ez erőt ad neked útközben: hogy egész bizonyosan van ez a tető, fel lehet jutni rá és érdemes feljutni rá.

Igaz, hogy csak egyféleképpen. Ha nem ábrándozol nagyon sokat a német lélekről, hanem megtanulod, hogy képezi a német lélek a perfektumot. Bármennyire úgy van, hogy geográfiai érzékre kell szert tenned nyolc év alatt, holnapra épen ennek a végcélnak a megközelítéséül elégedj meg néhány egyezményes jelnek vagy a Tisza mellékfolyóinak emlékezetedbe vésésével. Végül biológia ide, kémia oda, te ma egyes egyedül a Salamon pecsétjére vagy a fehér hóvirágra légy kíváncsi, mert szombatra épen az van föladvá leckének.

Saul az apja szamarait kereste és úgy kente fel királynak Sámuel. Eredj, végezd te is a magad dolgát és légy türelemmel a többi felől.

GÁRDONYI GÉZA:

Írás a Bibliába

– Az Újszövetség Könyve elé –

Ez a könyv a könyvek könyve,
 Szegény ember drágagyöngye.
 Égi harmat lankadtaknak,
 Világosság földi vaknak.
 Bölcsességnek arany útja:
 Boldog, aki rátalál!
 Szomjas lelkek forrás-kútja,
 Hol pohárral Krisztus áll.
 Ez a könyv az örök törvény,
 Királyon lánc, rabon napfény,
 Tévelygőnek hívó harang,
 Roskadónak testvéri hang.
 Elhagyottnak galambbúgás,
 Viharvertnek ereszet,
 Haldoklónak angyalsúgás:
 „Ne félj: fogd a kezemet”
 Gyermekek is: „Mily szép rege”,
 Bölcsnek: „Rejtelmek tengere!”
 Fal, – s túl rajta élő hangok,
 Köd, s benn zengő hárfák, lantok.
 Templomok közt legszebb templom:
 Csak megnyitom s benn vagyok.
 Ablakán a Paradicsom
 Rózsáira láthatok.
 Minden fakul, minden romlik,
 Márványvár is összeomlik.
 Bíborleplek ronggyá málnak,
 Dicsőségek füstbe szállnak.
 Csak ez a könyv nem tér porba,
 Mintha volna élő lelke!...
 Ez a könyv a Mózes bokra:
 Isten szíve dobog benne.

A teljes Írás Istentől ihletett,
és hasznos a tanításra, a feddésre,
a megjobbításra, az igazságban való nevelésre;
hogy az Isten embere tökéletes
és minden jó cselekedetre
felkészített legyen.

(2Tim3:16-17)

